

**ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ
КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ ІМЕНІ ГЕТЬМАНА
ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО**

**КАФЕДРА ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ
СПРЯМУВАННЯМ ТА ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри Корешкова С.П.

Протокол № __ від _____ 2020 р.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Викладач, вчене звання, науковий ступінь	Бонадренко Євгеній Михайлович кандидат наук з державного управління
Навчальна дисципліна	Організація трансферу знань
Офіційна назва освітньої програми	Річковий та морський транспорт
Рівень вищої освіти	Третій (освітньо-науковий)
Галузь знань	27 Транспорт
Спеціальність	271 Річковий та морський транспорт
Обсяг дисципліни в кредитах ECTS	3
Статус дисципліни (обов'язкова, вибіркова)	Обов'язкова

Мета вивчення дисципліни	Формування у аспірантів комплексного розуміння сутності інтелектуальної діяльності, економічної природи інтелектуальної власності, змісту та структури права інтелектуальної власності, розуміння механізму та принципів комерціалізації результатів наукових досліджень, структури майнових та немайнових прав на результати наукової діяльності, методів їх оцінки та захист
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики
Загальні компетентності	ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, розв'язувати комплексні задачі та практичні проблеми ЗК 2. Здатність до самостійного формування системного наукового і загального культурного світогляду ЗК 3. Здатність використовувати методи фундаментальних наук для розв'язання загально-технічних та професійних завдань ЗК 4. Здатність використовувати методи спеціальних наук для розв'язання професійних задач ЗК 5. Здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями
Фахові загальні компетентності	ФК 9. Уміння застосовувати різні методики, стратегії та моделі викладання навчальних дисциплін з професійного напрямку ФК 10. Здатність інтерпретувати результати досліджень та брати участь в дискусіях із досвідченими фахівцями щодо отриманих результатів у ході досліджень. ФК 13. Уміння застосовувати різні методики, стратегії та моделі викладання навчальних дисциплін з навігації та управління суднами, управління судовими технічними системами. ФК 14. Здатність у рамках дисертаційної роботи зробити оригінальний та інтелектуально складний науковий внесок у теорію і практику досліджуваної проблематики

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЗА ТЕМАМИ

Змістовний модуль I.

Тема 1. Технологія та трансфер технологій.

Тема 2. Нормативно-правова база трансферу технологій: організаційні та правові форми трансферу технологій

Тема 3. Види, форми, методи трансферу технологій

Тема 4. Поняття інтелектуальної власності

Тема 5. Характеристика нормативно-правового забезпечення організації та здійснення наукової діяльності в Україні

Змістовний модуль II.

Тема 6. Комерціалізація наукових розробок

Тема 7. Ліцензування інтелектуальної власності

Тема 8. Управління інтелектуальною власністю

Тема 9. Правове регулювання трансферу технологій

Тема 10. Правове регулювання комерціалізації об'єктів авторського права.

Програмні результати навчання	<p>ПРН 1. Здійснювати наукове дослідження у відповідності до засадничих принципів логіки наукового пізнання</p> <p>ПРН 3. Визначати ціннісні та етичні засади наукової діяльності й керуватися ними у власному дослідженні</p> <p>ПРН 17. Оволодіння навичками наукової самостійної роботи (кваліфікаційна робота), або в групі (наукові експерименти та дослідження, включаючи навички лідерства при їх виконанні), уміння отримати науковий результат, виявити наукову новизну та актуальність в досліджених сферах транспорту.</p>
Форми поточного та підсумкового контролю	<p>При проведенні поточного контролю використовуються наступні форми: усне опитування, перевірка самостійного рішення практичних завдань, письмовий тестовий експрес-контроль, виступи студентів при обговоренні теоретичних та практичних питань, захист лабораторних робіт.</p> <p>Формою підсумкового контролю з дисципліни є іспит, що приймається за тестами, які включають теоретичні та практичні питання.</p>

<p>СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ</p> <p>Навчальна дисципліна оцінюється за 100-бальною шкалою. Підсумкові бали з дисципліни визначаються як сума балів, отриманих здобувачем протягом семестру по передбаченим видам навчальної діяльності та балів, набраних на підсумковому контролі (іспит).</p>
--

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за Національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно («зараховано»)	A	« Відмінно » - виставляється студенту, який глибоко та міцно засвоїв матеріал, відмінно справляється з задачами та питаннями, показує знайомство з фаховою літературою, володіє різносторонніми навичками та прийомами виконання практичних завдань, вміє добре орієнтуватись у виробничих ситуаціях, приймає участь у наукових заходах.
82-89	Добре («зараховано»)	B	« Дуже добре » - теоретичний зміст курсу засвоєний цілком, необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом в основному сформовано, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, виконано , якість виконання більшості з них оцінено кількістю балів, близькою до максимальної, робота з двома-трьома незначними помилками.
75-81		C	« Добре » - теоретичний зміст курсу засвоєний цілком, практичні навички роботи із засвоєним матеріалом в основному сформовано, всі навчальні завдання, які передбачено програмою навчання, виконано, якість виконання жодного з них не оцінено мінімальною кількістю балів, деякі види завдань виконано з помилками, робота з декількома незначними помилками, або з однією-двома значними помилками.

68-74	Задовільно («зараховано»)	D	« Задовільно » - теоретичний зміст курсу засвоєний не повністю, але прогалини не носять істотного характеру, необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом в основному сформовано, більшість передбачених програмою навчання навчальних завдань виконано, деякі з виконаних завдань, містять помилки, робота з трьома значними помилками.
60-67		E	« Достатньо » - теоретичний зміст курсу засвоєний частково, деякі практичні навички роботи не сформовано, частина передбачених програмою навчання навчальних завдань не виконано, або якість виконання деяких з них оцінено кількістю балів, близькою до мінімальної, робота, що задовольняє мінімум критеріїв оцінки.
35-59	Незадовільно («не зараховано»)	FX	« Умовно незадовільно » теоретичний зміст курсу засвоєний частково, необхідні практичні навички роботи не сформовано, більшість передбачених програм навчання, навчальних завдань не виконано, або якість їхнього виконання оцінено кількістю балів, близькою до мінімальної; при додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань (з можливістю повторного складання), робота що потребує доробки
1-34		F	« Безумовно незадовільно » теоретичний зміст курсу не засвоєно, необхідні практичні навички роботи не сформовано, всі виконані навчальні завдання містять грубі помилки, додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не приведе до значимого підвищення якості виконання навчальних завдань, робота, що потребує повної переробки

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про захист прав споживачів : Закон України № 3161-IV (3161-15) від 01.12.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – С. 7, ст. 84.
2. Про підтвердження відповідності : Закон України від 17 травня 2001 року № 2406-III із змінами, внесеними згідно із Законом України № 882-VI від 15.01.2009 // Відомості Верховної Ради. – 2009. – № 32. – С. 169.
3. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14 вересня 2006 р. № 134. – 2006. – № 18. – С. 29.
4. Базилевич Віктор Дмитрович, Ільїн Володимир Васильович. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку: монографія. — К. : Знання, 2008. — 687с.
5. Базилевич Віктор Дмитрович. Інтелектуальна власність: підручник. — 2 вид., стер. — К. : Знання, 2008. — 431с.
6. Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / В.І. Полохало (заг.ред.), Г.О. Андрощук (упоряд.). — К. : Парламентське вид-во, 2008. — 448с.

ЗМІСТ

<i>Тема 1.</i>	Технологія та трансфер технологій	6
<i>Тема 2.</i>	Нормативно-правова база трансферу технологій: організаційні та правові форми трансферу технологій.....	11
<i>Тема 3.</i>	Види, форми, методи трансферу технологій	14
<i>Тема 4.</i>	Поняття інтелектуальної власності	21
<i>Тема 5.</i>	Характеристика нормативно-правового забезпечення організації та здійснення наукової діяльності в Україні	26
<i>Тема 6.</i>	Комерціалізація наукових розробок	47
<i>Тема 7.</i>	Ліцензування інтелектуальної власності	50
<i>Тема 8.</i>	Управління інтелектуальною власністю	54
<i>Тема 9.</i>	Правове регулювання трансферу технологій	
<i>Тема 10.</i>	Правове регулювання комерціалізації об'єктів авторського права	62
Питання до заліку		68

Тема 1. Технологія та трансфер технологій. Теоретико – методологічна сутність техніки, технології та технологічної новації

Сучасний етап розвитку нашої країни можна характеризувати як інноваційно - орієнтований. А формула «технологічна інновація = техніка + технологія + інновація» підштовхує до аналізу термінів «техніка» й «технологія».

Розглянемо існуючі визначення техніки. Техніка (від грецьк. - мистецтво, майстерність) - сукупність засобів праці, що розвиваються в суспільному виробництві, засновані на використанні знань і застосуванні різних прийомів і методів у процесі виробництва, за допомогою чого людина впливає на природу з метою створення матеріальних благ.

У період індустріального виробництва поняття техніка мало загальний характер, охоплюючи всі матеріальні умови, необхідні для здійснення процесу суспільного виробництва. Відомо, що внутрішні закономірності розвитку техніки обумовили виникнення системи машин.

Сутність системи машин уперше було визначено К. Марксом при вивченні розвитку техніки, що розглядалося як своєрідний історичний процес, який складається із двох самостійних етапів: розвитку простого знаряддя праці й розвитку машини. К. Маркс довів, що виробництво викликає необхідність удосконалювання машин. Однакові види робіт починають виділятися з технологічного циклу виготовлення виробів. Це призвело до утворення відповідних відособлених підрозділів, оснащених однорідним устаткуванням, що являє собою сукупність машин. У результаті диференціації виготовлення продукції створюється розчленована система різнорідних машин - система машин.

Тобто, поняття техніка змінювалося з розвитком виробництва. Спочатку основним його змістом було індивідуальне мистецтво, майстерність. Згодом, під технікою розумілися переважно прийоми й способи виконання певної роботи, які передавалися з покоління в покоління. Саме ці трактовки терміну «техніка» можна об'єднати у три групи:

- техніка як штучна матеріальна система;
- техніка як засіб діяльності;
- техніка як визначені способи діяльності, що скоріш відповідає поняттю «технологічний процес».

Сьогодні **технологія виробництва** – це наука про систему й послідовність виробничих процесів, операцій про видобуток й переробку сировини й матеріалів у готові вироби, тобто про спосіб впливу на предмети праці.

Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» визначає термін «**технологія**» як сукупність виробничих способів переробки матеріалів, виготовлення якої-небудь продукції, сукупність технологічних операцій певного виробництва, порядку розміщення та застосування технологічного обладнання тощо.

Згідно визначення Всесвітньої організації інтелектуальної власності, **технологія** - це систематичне знання про виробництво продукції, про застосування процесу або про надання послуги, при чому незалежно від того, чи відображені ці знання у винаході, промисловому зразку, корисній моделі, новій технологічній установці, технічній інформації чи вміннях або послугах чи допомозі, що надається фахівцями з проектування, монтажу, управління підприємством або його діяльністю.

Інноваційні технології - це такі технології, що володіють сукупністю основних ознак: наукоємність; системність; фізичне і математичне моделювання для структурно-параметричної оптимізації високоефективного робочого процесу розмірної обробки; комп'ютерне технологічне середовище і автоматизація всіх етапів розробки і реалізації;

стійкість і надійність; екологічна чистота. Структурні елементи інноваційних технологій продемонстровано на рис. 1.

Інноваційні технології

Рисунок 1 - Сутність і зміст інноваційних технологій.

Інноваційно – орієнтовану технологію слід розглядати за такими рівнями:

- *науковий* – щодо забезпечення досліджень найбільш раціонального, ефективного, оптимального шляху досягнення цілей та задач;
- *методологічний* – вчення про технологію як про метод, сукупність методів щодо використання їх у різноманітних технологіях;
- *процесуальний* – що відображає технологію як спеціальний процес щодо визначеного виду діяльності з визначеними цілями.

Тобто, можна зробити висновок, що *технологія* - це та частина культури, що пов'язана із соціально - економічною стороною людської життєдіяльності, перетвореннями або рухом матеріалів, інформації й людей, внаслідок чого досягається поставлена мета і утворюється щось нове на новому якісному рівні. Дане тлумачення визначає на сутнісному рівні поняття технології, закладаючи в нього вже на цьому рівні певну інноваційність, новизну та раціональність у досягненні поставленої мети.

Аналіз розвитку світової економіки на протязі останніх десятиліть переконливо доводить важливість й актуальність технологічних інновацій для ефективно функціонуючої економіки. Технологічні інновації є основою економічного зростання.

Основними тенденціями розвитку сучасних виробничих технологій є: перехід від дискретних (циклічних) технологій до неперервних виробничих процесів, які є більш ефективними і економічними; впровадження замкнених (безвідходних) технологічних циклів у складі виробництва як найбільш нейтральних екологічно; підвищення наукомісткості технологій «високих» і «найновіших» технологій як найбільш пріоритетних у бізнесі.

Прогнозування технологічного розвитку. Технологічні уклади у виробничому потенціалі підприємства

Науково - технічний прогрес постійно вимагає оновлення як матеріальної, так й інтелектуальної бази виробництва. Виходячи з цього, слід констатувати той факт, що ми маємо справу з певними закономірностями технологічного розвитку, які піддаються передбаченню, тобто прогнозуванню. Розглянемо передумови виникнення базисних інноваційних технологій, які є основою всього технологічного оновлення. Щодо причин виникнення базисних інновацій, то до основних з них слід віднести наступні:

- 1) для виникнення нововведення як процесів реалізації науковотехнічної новинки необхідне поєднання прихованої чи вже визнаної потреби з новим науково - технічним рішенням. При цьому дуже велике значення має об'єктивна оцінка потреб у заданих умовах відтворення;
- 2) нововведення можуть стимулювати виникнення новинок в інших галузях техніки. Аналіз взаємозв'язків та їх врахування є найважливішою задачею підготовчого етапу робіт із реалізації новинок.

Успіх інноваційного продукту залежить від розуміння потреб споживачів, випередження конкурентів, ступеня ефективності діяльності, підтримки керівництва, активного співробітництва підрозділів фірми при роботі над новим продуктом.

Досвід прогнозування технологічного розвитку спирається на концепцію технологічних укладів.

Технологічний уклад - це:

- групи технологічних сукупностей, які пов'язані одна з одною однотипними технологічними ланцюгами і утворюють відтворювальні цінності; - система технологій, що використовуються.

За класифікацією С. Ю. Глазьева, розвиток технологічних укладів, починаючи з промислової революції в Англії, подано в табл. 1.

Якщо проаналізувати зміну технологічних укладів в історичному вимірі, то можна помітити, що термін «панування укладів» неухильно скорочується. Якщо перший протримався близько 60 років, то п'ятий, який вже домінує в розвинених країнах сьогодні, у більшості прогнозів буде тривати лише близько 30 років і закінчується у 20 - х роках XXI сторіччя. Це пов'язане з підвищенням ролі й значення інновацій в економічному розвитку і з небувалою активізацією інноваційної діяльності як окремих компаній, так і цілих держав. Зміна одного технологічного укладу

наступним завжди супроводжується певним зростанням економічного потенціалу країни, де така зміна проходить.

Слід зазначити, що така хронологія технологічних укладів у цілому зберігається зі зміною інноваційних хвиль Й. Шумпетера, які також можна використовувати для прогнозування технологічного розвитку. Його хвилі з'являються й зникають кожні 50 - 60 років. Кожна нова хвиля приносить із собою початок чергової «нової економічної епохи», яка характеризується різким збільшенням інвестицій, слідом за якою йде новий спад.

Проте після кожної нової хвилі економіка в цілому стає все більш багатшою.

Перша інноваційна хвиля, яка була викликана появою парових двигунів і розвитком текстильної промисловості й металургії, тривала з 1780-х по 1840-і роки.

Друга хвиля, пов'язана з появою залізниць і розвитком сталеливарної промисловості. Вона тривала 50 років і завершилася близько 1900 року.

Третя хвиля, що також тривала близько 50 років, була пов'язана з поширенням електрики й розвитком двигунів внутрішнього згорання.

Четверта хвиля, що з'явилася на початку 1950 - х років і завершилася наприкінці 1980 - х, тривала більше 35 років. Цього разу її рушійною силою стали досягнення в хімічній промисловості, електроніці й аерокосмічній промисловості.

П'ята хвиля Й. Шумпетера почалася близько 1990 року із широкого розповсюдження корпоративних мереж типу «клієнт - сервер», Інтернет і розвитку програмного забезпечення, мультимедіа й телекомунікацій. Ця хвиля ще далека від завершення: вона повинна протривати приблизно 20 -25 років і завершитися новим технологічним стрибком десь у 2020 - 2025 роках

Таблиця 1 – **Основні арактеристики технологічних укладів**

Показники укладу	Номер технологічного укладу					
	1-й	2-й	3-й	4-й	5-й	6-й
Період домінуван ня	1785-1835 рр.	1835-1885 рр.	1885-1935 рр.	1935-1985 рр.	1985-2035 рр.	Від 2035 рр.
Технологі чні лідери	Велика Британія, Франція, Бельгія	Велика Британія, Франція, Бельгія, Німеччина, США	Германія, США, Велика Британія, Франція, Бельгія, Швейцарія, Нідерланди	ЄАВТ (країни європейської асоціації вільної торгівлі), Канада, Австралія, Японія, Швеція, Швейцарія	Японія, США, Німеччина, Швеція, ЄЕС, Тайвань, Корея, Канада, Австралія	США, Японія
Розвинені країни	Німецькі держави, Нідерланди	Італія, Нідерланди, Швейцарія, Австро- Угорщина	Італія, Данія, АвстроУгорщ ина, Канада, Японія, Іспанія, Росія, Швеція	Країни соціалістично го табору, Бразилія, Мексика, Китай, Тайвань, Індія	Бразилія, Мексика, Аргентина, Венесуела, Китай, Індія, Індонезія, Туреччина, країни Східної Європи	Країни ЄС

Ядро технологічного укладу	Текстильна промисловість, текстильне машинобудування, виплавка чавуну, обробка заліза, будівництво каналів, водяний двигун	Паровий двигун, залізничне будівництво, транспорт, машинобудування, пароплаводування, вугільна, станкоінструментальна промисловість, чорна металургія	Електротехніка, важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, лінії електропередач, неорганічна хімія	Автомобіле-, тракторобудування, кольорова металургія, виробництво товарів тривалого користування, синтетичні матеріали, органічна хімія, виробництво й переробка нафти	Електронна промисловість, обчислювальна, оптико волоконна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, робота будування, виробництво й переробка газу, інформаційні послуги	Нанотехнології, біоінформатика, протеоміка, геноміка, мікромеханіка, CALS-технології
Ключовий фактор	Текстильні машини	Паровий двигун, верстати	Електродвигун, сталь	Двигун внутрішнього згорання, нафтохімія	Мікроелектронні компоненти	Інформаційна революція
Ядро нового укладу, який формується	Парові двигуни, машинобудування	Сталь, електроенергетика, важке машинобудування, неорганічна хімія	Автомобілебудівна, органічна хімія, виробництво й переробка нафти, кольорова металургія, автотранспортне будівництво	Радари, будівництво трубопроводів, авіаційна промисловість, виробництво й переробка газу	Біотехнології, космічна техніка, тонка хімія	Нетрадиційна енергетика, космічні технології, нанотехнології, генна інженерія
Переваги даного технологічного укладу в порівнянні з попередніми	Механізація й концентрація виробництва на фабриках	Ріст масштабів і концентрація виробництва на основі використання парового двигуна	Підвищення гнучкості виробництва на основі використання електродвигуна, стандартизація виробництва, урбанізація	Масове й серійне виробництво	Індивідуалізація виробництва і споживання, подолання екологічних обмежень по енерго-матеріалоспоживанню	Енергозберігаючі технології, наноелектроніка, системи штучного інтелекту

Тема 2. Нормативно-правова база трансферу технологій: організаційні та правові форми трансферу технологій

В українському суспільстві активно обговорюється роль МТТ в інноваційному процесі, недостатня ефективність трансферу і комерціалізації технологій, погана керованість цими процесами і їх велика затратність та можливості таких мереж подолати ці недоліки. Незмінною темою професійних дискусій є проблематика необхідності створення нових та удосконалення функціонування існуючих трансферних мереж. Але слід зазначити, що в Україні практично відсутні наукові дослідження щодо їх господарсько-правової природи, організаційно-правової форми. Більше того, не було навіть спроби здійснити аналіз цього питання. Загальна проблематика організаційно-правових форм розглядається у багатьох працях вчених-юристів, що мають цивілістичний напрям та стосуються організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права. Це, зокрема, праці В. І. Борисової¹, О. В. Дзери Н. С. Кузнецової¹, І. М. Кучеренко², І. В. Спасибо-Фатєєвої³ та ін. У господарсько-правовій науці цих питань торкалися О. М. Віннік⁴, Д. В. Задихайло⁵, О. Р. Кібенко⁶, В. С. Мілаш⁷, Н. О. Саніахметова⁸, В. С. Щербина⁹, К. О. Кочергіна¹⁰ та ін. у межах обраних авторами напрямів дослідження. Передусім слід зауважити, що вітчизняною юридичною наукою поняття «організаційно-правова форма» розроблено відносно юридичних осіб. Абсолютна більшість вчених розкривають його зміст та структуру саме як правової категорії юридичних осіб. Так, С. Е. Жилінський вважає, що організаційно-правова форма відображає правові ознаки, що є загальними для юридичних осіб – підприємницьких організацій різних видів, і їх можна звести до двох груп: ознаки, які відображають організаційний зв'язок юридичної особи з правом і законодавством; і ознаки, що відбивають майновий статус юридичної особи.

О. Р. Кібенко, Д. В. Задихайло, Н. О. Саніахметова та І. С. Шиткіна, визначаючи організаційно-правову форму, виокремлюють певні правові параметри, на які необхідно звертати увагу при виборі організаційно-правової форми. Так, на думку О. Р. Кібенко, до таких правових параметрів слід відносити, зокрема, такі: процедура створення товариства; законодавчі обмеження кола учасників; склад засновницьких документів, порядок внесення в них змін; вимоги законодавства до капіталу (мінімальний розмір, порядок формування, види вкладів, підтримка розміру власного капіталу); правовий режим майна (можливість виділення частки учасника); правовий статус учасника товариства (права, обов'язки, відповідальність за зобов'язаннями товариства); публічність діяльності, порядок реорганізації і ліквідації та ін.¹ На думку І. Ф. Коваль, організаційно-правова форма становить свого роду конституцію, модель, основу, на підставі якої здійснюється господарська діяльність суб'єкта господарювання. Задля ефективного ведення господарської діяльності суб'єктам господарювання, зокрема господарським організаціям, важливо чітко визначити свою організаційно-правову форму, оскільки від такого вибору залежить порядок їх створення, функціонування, реорганізації та ліквідації. Проте в законодавстві й досі визначення цього поняття та відповідних критеріїв, за допомогою яких можна було б відмежувати одну організаційно-правову форму від іншої, а також чіткої системи організаційно-правових форм не встановлено². Д. В. Задихайло, визнаючи організаційно-правову форму комплексною правовою характеристикою відносин, що виникають з приводу створення, функціонування і ліквідації юридичної особи, включає до неї ще й такі параметри, як характер взаємовідносин між засновниками в процесі створення і управління організацією; правовий режим майна, закріпленого за організацією, характер майнової відповідальності засновників по зобов'язаннях заснованою ними організацією та ін

З огляду на викладене вважаємо доцільним відійти від класичного розуміння поняття «організаційно-правова форма» як такого, що розроблено та пристосовано виключно до юридичних осіб. На наш погляд, ця категорія належить до універсальних і застосовується до багатьох правових явищ. Необхідно звернути увагу на думку С. Є.

Жилинського, І. М. Кучеренка та В. С. Мартем'янова, які, визначаючи змістовну сторону поняття організаційно-правової форми, виходили зі встановлення ознак, що характеризують це правове явище: сутнісних і правових, істотних і неістотних; майнових і організаційних²³⁴. Слід зауважити, що ГК України використовує термінологію щодо організаційно-правової форми достатньо широко і доволі суперечливо. Так, у ст. 45 ГК України вживаються поняття «організаційні форми підприємництва», у ч. 1 ст. 47 – «організаційні форми підприємницької діяльності»; у ст. 53 – «організаційні форми здійснення некомерційної господарської діяльності»; у ч. 3 ст. 55 і ч. 3 ст. 62 – «організаційно-правова форма»; у ч. 4 ст. 57 – «організаційна форма суб'єкта господарювання»; у абз. 1 ч. 1 ст. 31 та ст. 62 – «організаційні форми господарювання», у ст. 63 і ч. 10 ст. 65 – «організаційні форми підприємств», у ч. 1 ст. 121 – «організаційно-правові форми об'єднань підприємств» та «організаційно-правові форми господарювання» – у ч. 1 ст. 135 зазначеного Кодексу.

Втім, крім названих у ГК України зустрічається поняття «форми підприємств» без розкриття їх змісту. Так, відповідно до ч. 1 ст. 396 на території України можуть створюватися і діяти суб'єкти господарювання з іноземними інвестиціями, які здійснюють свою діяльність у формах підприємства з іноземними інвестиціями (ст. 116), іноземного підприємства (ст. 117), інших формах, не заборонених законом¹. Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що йдеться про використання двох понять: організаційно-правова форма діяльності (господарювання, господарської діяльності, підприємництва, підприємницької діяльності, некомерційної господарської діяльності) та організаційно-правова форма суб'єкта (суб'єктів господарювання, підприємства, об'єднання підприємств), але ж їх спільною категорією виступає «правова форма». Такі характеристики можна встановити у різних правових явищах, для яких часто й використовується поняття «правова форма», зокрема, державний устрій, державне правління, державний режим та ін. При цьому з організаційних та правових боків характеризується будь-яка суспільна діяльність, діяльність суб'єкта права, оскільки вона завжди потребує організації взаємодії, відносин між суб'єктами у дозволених у державі формах (тобто правових формах). Так, до правових форм діяльності держави відносять установчу (формування державного апарату), правотворчу, правозастосовну (включаючи судочинство), контрольну. Цінне із цієї точки зору визначення поняття «правова форма» надає Ю. Б. Батуріна, яка зазначає, що нею є юридична комплексна категорія, яка здійснює опосередкування різних неправових суспільних явищ, що потребують правової регламентації, та служить каркасом всередині самого права, що об'єднує різні елементи, які входять до права. Комплексний характер цієї категорії виражається в тому, що вона, з одного боку, являє собою стійкий та об'єктивно необхідний зв'язок між складовими права в цілому, а, з другого боку, пов'язує право з неправовими явищами, які потребують юридичної регламентації¹. Діяльність у сфері господарювання та відносини, які виникають у зв'язку із її здійсненням, маючи економічний зміст, включають організаційні та майнові елементи, які потребують впорядкування на легітимних засадах. Відповідно, на наш погляд, необхідно говорити не просто про організаційно-правову форму юридичних осіб як суб'єктів права, а про організаційно-правову форму здійснення певної господарської діяльності. У межах цього дослідження предметом наукового інтересу виступають організаційно-правові форми діяльності МТТ. Звертаючись до практики міжнародної науково-технічної кооперації, проаналізуємо, в яких саме організаційно-правових формах юридичних осіб існують зараз найпоширеніші та найефективніші МТТ. Щодо трансферних мереж країн ЄС зазначимо, що частина з них створена як об'єднання юридичних осіб у формі асоціації. Так, EBN у ст. 3 свого статуту зазначає, що «Асоціація є міжнародною неприбутковою організацією. Усі кошти, доступні Асоціації, будуть спрямовані на досягнення цілей Асоціації. Її основним завданням є сприяння розвитку центрів бізнесу та інновацій як у межах, так і поза межами Європейського Союзу»². На офіційному сайті мережі ASTP-Proton (Асоціація європейських наук і фахівців з ТТ) зазначається: «ASTP-Proton є некомерційною асоціацією, яка здійснює передачу знань між університетами та промисловістю»³. Проект ЄС EEN є найбільшим у світі бізнес-

співтовариством, яке об'єднує більше 500 організацій з підтримки інтернаціоналізації підприємництва, залучення інвестицій та ТТ у 63 країнах світу. Учасниками мережі є бізнес-асоціації, торговельні палати, відповідні державні установи, бізнес-акселератори, інвестиційні банки, технопарки та наукові інститути. Всі учасники об'єднуються у консорціуми за регіональною ознакою. Основні їх функції включають надання консультативних послуг компаніям країни/регіону, які вони представляють, щодо доступу на ринок ЄС та інших країн EEN, щодо наявних інструментів фінансової допомоги, питань захисту прав інтелектуальної власності, комерціалізації інновацій тощо. Отже, на загальноєвропейському рівні EEN виступає ЄС, що реалізується в рамках Програми ЄС «COSME», а на національному рівні учасники МТТ об'єднуються у консорціуми за регіональною ознакою¹. Вітчизняна NTTN, що утворена на підставі Меморандуму «Про створення та розвиток Національної мережі трансферу технологій NTTN державними та недержавними суб'єктами трансферу технологій» від 19 січня 2010 р., є проектом створення мережі, який спрямований на консолідацію інформаційних ресурсів державних, громадських, приватних інноваційних структур України, підприємств, установ та організацій в єдину МТТ та подальшу інтеграцію NTTN до європейської EEN². Як зазначено на їх офіційному сайті, NTTN є «колективною структурою, учасники якої здійснюють спільну діяльність без об'єднання своїх вкладів. Юридичні особи стають учасниками шляхом підписання з Координатором Договору приєднання до Національної мережі трансферу технологій NTTN.» Відповідно до зазначеного Меморандуму концептуальні принципи та методологічні засади створення NTTN, які було покладено в основу функціонування та робочої моделі, були використані з пілотного проекту UTTN. Інша вітчизняна мережа УІСТТ відповідно до свого Регламенту є самостійною мережевою структурою у формі об'єднання організацій, які працюють у сфері інновацій та ТТ, і призначена для накопичення та забезпечення оперативного обміну інформацією між розробниками і споживачами інноваційної продукції¹. УІСТТ була створена на замовлення Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України, а функцію її координатора виконує ДП «Центр науково-технічної інформації та сприяння інноваційному розвитку України (Укртехінформ)». Учасником цієї мережі може стати будь-яка організація, яка здійснює свою діяльність у сфері ТТ, має клієнтську базу та можливість надавати своїм клієнтам послуги, визначені Регламентом УІСТТ, шляхом підписання Договору про членство у Мережі з Координатором. Аналіз діючих в Україні та на території ЄС МТТ свідчить про те, що в основі їх роботи лежать різні форми здійснення спільної діяльності її учасників і партнерів. По-перше, діяльність учасників може бути спрямована на співробітництво в межах об'єднання юридичних осіб як самостійного суб'єкта права. На прикладі розглянутих мереж ЄС для них обрана організаційно-правова форма асоціації, як об'єднання учасників, яке може бути або не бути комерційним. По-друге, учасники можуть обрати організаційно-правову форму функціонування мережі як певного колективного утворення без створення юридичної особи (просто об'єднання осіб) шляхом укладення договору, на підставі якого вони об'єднують свої зусилля та розподіляють обов'язки для забезпечення ефективного просування технологій до їх споживачів. Таким прикладом виступають мережі, створені на виконання проекту (усі вітчизняні мережі, польська STIM та EEN, як проект ЄС, що реалізується в рамках програми COSME)². Таким чином, можна виділити два різновиди організаційно-правових форм діяльності МТТ: інституційні (суб'єктний підхід) та договірні (проектний підхід). Розглянемо першу групу організаційно-правових форм діяльності МТТ, представлених об'єднанням юридичних осіб як самостійним суб'єктом права. Такий аналіз матиме практичне значення, оскільки дозволить виявити, чому саме ця форма фактично не використовується при створенні МТТ в Україні і чи варто її використовувати як таку. Утворення МТТ як самостійного суб'єкта господарювання найчастіше відбувається у такій організаційно-правовій формі юридичної особи як об'єднання підприємств комерційного або некомерційного характеру. У ст. 80 Цивільного Кодекса (далі – ЦК) України зазначено, що юридичною особою визнається організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділяється цивільною

правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді, це дає змогу виокремити характерні ознаки юридичної особи. 1. Організаційна єдність, тобто юридична особа – це не окремий громадянин (фізична особа), а певним чином організаційно і структурно оформлене колективне утворення, яке має свою структуру, характеризується наявністю системи соціальних взаємозв'язків між членами організації та функціональною диференціацією між засновниками та органами управління і структурними підрозділами; спільною метою і завданнями, які закріплені статутом або іншим установчим документом. 2. Реєстрація у встановленому законом порядку. Юридична особа має бути легалізована державою шляхом засвідчення факту її створення. Державна реєстрація юридичної особи здійснюється на підставі Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 р. № 755-IV. Юридична особа вважається створеною з моменту її державної реєстрації та внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, і з цього часу вона може бути суб'єктом будь-яких відносин. Наявність цивільної правоздатності та дієздатності. Юридична особа повинна мати соціально-правову можливість бути визнаною учасником цивільних правовідносин

Тема 3. Види, форми, методи трансферу технологій

Типи та форми технологічного трансферу. **Трансфер технологій** - це розповсюдження науково-технологічних знань прикладного характеру відносно процесів, методів виробництва та інноваційних продуктів всередині галузі, між галузями та між країнами, яке включає в себе комерціалізацію наукових розробок, тобто передачу нової технології (інновації) в комерційне використання, а також розповсюдження вже існуючих технологій.

Трансфер і комерціалізація технологій відносно самостійні процеси і можуть існувати окремо один від одного. Проте вони можуть бути і пов'язані у випадку, коли в результаті трансферу технологій з'являється можливість успішної комерціалізації.

Термін застосовується у різних транскрипціях

- У франкомовній (**трансферт**, з літерою „т" на кінці) - використовується у професійній лексиці банківських працівників;

- у англійській (**трансфер**, без літери „т" на кінці) - використовується у науковій сфері та наукоємному бізнесі (трансфер технологій).

Технологія як об'єкт трансферу може бути в окремих випадках конкретним об'єктом предметного типу, що сам по собі технологією як такою не є. Однак з відповідним об'єктом обов'язково пов'язані ті або інші вміння й навички, та або інша технологія (виробництва, застосування чи впровадження), тому термін найближче за тлумаченням не до усталеного виробничого змісту, а до його прямого перекладу - *знання про ремесло, а точніше - інформація у різних формах, в т. ч. і про методи її практичного використання.*

Згідно з *ст.1 Закону України „Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій "* **трансфер технологій** - це передача технології, що оформляється шляхом укладення договору між фізичними та/або юридичними особами, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права і обов'язки щодо технології та/або її складових.

Першими актами трансферу технологій вважають університетські програми підвищення кваліфікації працівників сільського господарства та промисловості, які проводили американські університети з середини **XX ст.**

Типи трансферу технологій :

Некомерційний трансфер - найчастіше використовується в галузі наукових досліджень фундаментального та прикладного характеру, що супроводжується незначними витратами, може підтримуватися державою або проходити на основі особистих чи міжвідомчих контактів.

Трансфер комерційного характеру переважає у сфері виробництва та міжнародній економічній діяльності.

Форми здійснення некомерційного технологічного трансферу.

Головним критерієм вибору тієї чи іншої схеми реалізації трансферу є наявність та підбір професійних кадрів. Так, у випадку відсутності підготовлених кадрів у галузі трансферу в установі (джерелі технології), доцільно залучити кваліфікованого посередника. При цьому витрати, пов'язані із залученням посередника, будуть окуплені рівнем організації процесу трансферу, що може полягати не лише в професійному юридичному супроводі контракту, але й більш вигідних фінансових умовах договору.

Форми здійснення комерційного технологічного трансферу

Види трансферу технологій за способом здійснення

Прямий трансфер технологій - процес передачі технології від власника безпосередньо підприємству - виробнику кінцевої продукції. В такому процесі можуть брати участь безпосередньо винахідники або спеціалісти відповідного підрозділу щодо трансферу технологій, який створено при науковій установі.

Умови досліджень і розробок у сфері науки і техніки, що передбачають одержання дослідницькими колективами чи окремими дослідниками відповідного результату у вирішенні конкретної проблеми протягом визначеного строку, регулюються **договорами на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт**.

За договором на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт підрядник-виконавець зобов'язується провести обумовлені завданням замовника дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу. Зміст і строки виконання основних етапів робіт визначаються календарним планом, що становить невід'ємну частину договору. На підставі відповідних контрактів можуть, також, виконуватись наукові дослідження і розробки для потреб держави, зокрема за державними замовленнями.

Норми про договори на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських або технологічних робіт в Україні регламентуються **Цивільним кодексом** серед положень про **договори підрядного типу**, проте при їх укладанні слід враховувати ряд факторів

- 1) **об'єктом підрядного договору** є створення нової або обробка існуючої речі або виконання іншої подібної роботи, в той час як за **договором на виконання науково-пошукових чи дослідно-конструкторських робіт** досягнутим результатом є наукові дослідження, тобто результати інтелектуальної творчості;

•2) у договорах підрядного типу ризик випадкової загибелі предмета підряду або неможливості закінчення роботи несе підрядник, а в договорах на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт ризик неможливості досягнення результату цих робіт покладається на замовника. Береться до уваги творчий характер робіт, при виконанні яких не завжди можна гарантувати успіх.

Непрямий трансфер технологій процес передачі технології, одним з ключових учасників якого стає стороння організація - посередник між джерелом технології та підприємством.

У цьому випадку механізмом трансферу технологій буде укладання **договору про посередницькі послуги в сфері трансферу зі спеціалізованою компанією.**

Провайдинг інновацій - це посередницька діяльність у сфері трансферу технологій, що передбачає залучення фахівців-провайдерів до комерціалізації інноваційних розробок через консалтинговий супровід, венчурне фінансування та інноваційне бізнес-проектування з метою просування на ринок інноваційної продукції.

Приймаючи до уваги відмінності наукових установ різних регіонів України щодо потужності наукового потенціалу та концентрації промислового виробництва доцільно використати *досвід США з організації прямого трансферу* через центри трансферу технологій у великих наукових і промислових центрах.

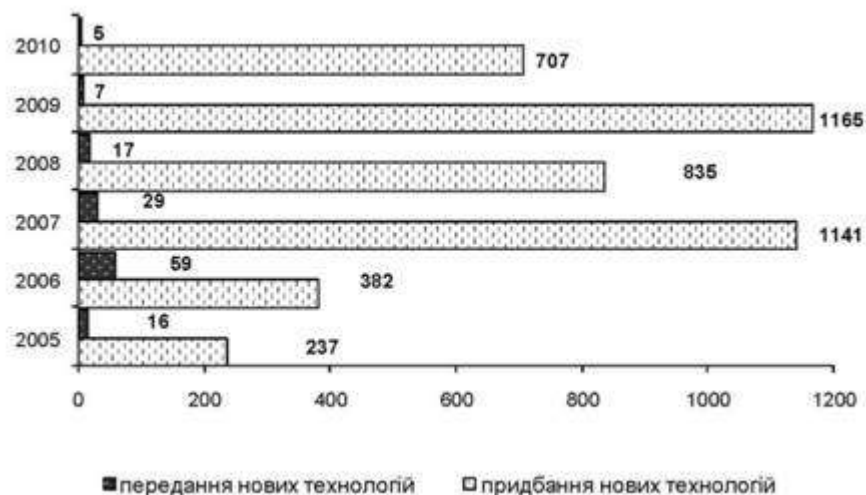
Непрямий трансфер, тобто *провайдинг інновацій за участі професійних посередників (досвід Німеччини)*, може бути використаний в регіонах з низьким науковим потенціалом і концентрацією виробництв.

Способи здійснення трансферу технологій

За даними *Держкомстату України* кількість переданих вітчизняними підприємствами технологій починаючи з 2006 р. неухильно зменшується; кількість придбаних технологій в 2009-2010 рр. знизилась на 458 од. Основну частину технологій придбано з устаткуванням, значну частку у вигляді результатів досліджень і розробок та за договорами на придбання прав на патенти, ліцензіями на використання винаходів, промислових зразків, корисних моделей та угодами на придбання ноу-хау. Зафіксовано також факти придбання технологій разом з цілеспрямованим прийомом на роботу кваліфікованих фахівців. За період 200-2007 рр. майже 40% загального обсягу нових технологій, необхідних для модернізації вітчизняної промисловості, було придбано за межами України, з них 29% — патенти і ліцензії, 10,6% — результати досліджень і розробок, 52% — нові технології, "ноу-хау", 42,8% — устаткування. В окремі роки ці показники були навіть значно вищими. Таким чином, вітчизняні підприємства підтримують не власну науку, а, фактично, фінансують закордонних інноваторів. Майже п'ята частина наукового потенціалу України працює на закордонні замовлення.

Кількість придбаних та переданих нових технологій в Україні

Починаючи з 70—8-х років ХХ ст., у технічно розвинених країнах стали активно поширюватись різні форми спільного проведення науково-дослідних робіт, які перш за все спрямовані на забезпечення великих технологічних проривів. Вирішення таких завдань потребує виконання складних програм НДДКР, значних фінансових, матеріально-технічних і людських ресурсів.

Порівняльний аналіз спільних європейських інноваційних і наукових програм

Програма	Мета програми	Зацікавлені кола	Структура	Механізми	Фінансування	Період
Рамкова програма	Побудова суспільства, заснованого на знаннях	Влада, науково-дослідні інститути, університети, великі підприємства та ін.	Рада при ЄК	"Кооперація" "Ідея" "Кадри", "Потенціал" Програма ERANET Програма EUROATOM	Централізоване фінансування від ЄК	7 років
Європейські технологічні платформи	Визначення середовища для довгострокових стратегічних дослідницьких програм	Національна влада, промислові дослідницькі групи, менеджери, суспільство	Неофіційні форуми	Мобілізація суспільних і приватних джерел фінансування	Головним чином від зацікавлених кіл	Гнучкий
Спільні технологічні ініціативи	Інструмент для здійснення стратегічних дослідницьких програм	Промисловість країн-членів Європейського Союзу, приватні банки	Юридична особа, суспільно-приватне партнерство	Здійснення довготермінового приватного та суспільного партнерства	Національні та європейські суспільні фонди	5-15 років
Програма EUREKA	Співробітництво по інноваціях на міжнародних ринках	Влада, НДІ, університети, великі підприємства та ін.	EUREKA секретаріат	<ul style="list-style-type: none"> - Регулярні проекти - Кластерні проекти 	Кожна країна фінансує свою частину проекту.	1-4 роки
EUREKA кластери	Розвиток та комерційна експлуатація стратегічних технологій ключового рівня	Промисловість країн-членів EUREKA, влада, університети, НДІ та ін.	Призначена юридична особа	Проекти, об'єднані спільною метою на засадах самоорганізації	Промисловість країн-членів EUREKA	4-5 років
Програма EUROSTAR	Підтримка ринково	Ринково спрямовані	Юридична особа	Проекти підготовлені за	Децентралізоване	7 років

T	орієнтованих міжнародних Я&Б проектів	підприємства, які виконують дослідження	складі EUREKA секретаріату	правилами EUREKA	фінансування	
Програма COST	Міжнародна співпраця у сфері фундаментальних наук	Науково-дослідні інститути, університети	Секретаріат COST	Проведення наукових досліджень, конференцій і семінарів	Централізоване фінансування від ЄК	2-5 років

Україна є членом **програми EUREKA (European Research Coordination Agency)**, покликаної сприяти просуванню на ринок науково-технічних розробок в усіх сферах новітніх технологій; посиленню конкурентоспроможності на європейському і світовому ринках; розвитку міжнародного співробітництва.

Максимальну увагу у сфері інноваційної діяльності і трансферу технологій сьогодні привертають нейрокомп'ютери, інформаційні та біотехнології.

Основні перспективні напрямки сучасного розвитку нейрокомп'ютерних технологій нейромережеві експертні системи, СУБД із включенням нейромережевих алгоритмів, обробка зображень, керування динамічними системами й обробка сигналів, керування фінансовою діяльністю, віртуальна реальність. Розробками в цій сфері займається більше **300** компаній, серед яких **Intel, IBM i Motorola**.

Загальні задачі

- контроль кредитних карток за допомогою нейромережевих технологій;
- система виявлення схованих речовин за допомогою системи на базі теплових нейронів і за допомогою нейрокомп'ютера на замовлених цифрових нейрочипах. Подібна система фірми **SAIC** вже експлуатується в багатьох аеропортах **США** при огляді багажу для виявлення наркотиків, вибухових речовин, ядерних і інших матеріалів;
- система автоматизованого контролю безпечного збереження ядерних виробів.

Прикладні задачі

- обробка аерокосмічних зображень (стиснення із відновленням, сегментація) обробка сигналів. У першу чергу це клас задач, пов'язаних із прогнозуванням часових ; залежностей прогнозування фінансових показників; прогнозування надійності електродвигунів; передбачення потужності АЕС і прогнозування надійності систем електроживлення на літаках - системи керування динамічними об'єктами. Це одна із самих перспективних галузей застосування нейрокомп'ютерів. В **США** і **Фінляндії** ведуть роботи з використання нейрокомп'ютерів для керування хімічними реакторами. Перспективною вважається розробка нейрокомп'ютера для керування рухливою установкою гіперзвукового літака.

- нейромережеві експертні системи. Прикладами реалізації конкретних нейромережевих експертних систем можуть служити система вибору повітряних маневрів у ході повітряного бою і медична діагностична експертна система;

•- нейрочіпи і нейрокомп'ютери. Цей напрямок дозволяє створити унікальні суперкомп'ютери на наявній елементній базі. Нейромережеві архітектури у порівнянні з іншими приводять до активізації використання нових технологічних напрямків реалізації нейросистеми на пластмасі, оптоелектронні й оптичні нейрокомп'ютери, молекулярні нейрокомп'ютери і нанонейроелементи. **Інформаційні технології, ІТ, інформаційно-комунікаційні технології (Information and**

Communication Technologies, ICT) — сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, обробки, зберігання, розповсюдження, відображення і використання інформації в інтересах її користувачів. (Процеси пошуку, збору передачі, збереження, накопичення, тиражування інформації та процедури доступу до неї).

Біотехнології (Bios/voAoyia, від грец. bios — життя, techne — мистецтво, майстерність і logos — слово, навчання) — використання живих організмів і біологічних процесів у виробництві. Біотехнологія — міждисциплінарна галузь, що виникла на стику біологічних, хімічних і технічних наук. З розвитком біотехнології

пов'язують вирішення глобальних проблем людства — ліквідацію недостачі продовольства, енергії, мінеральних ресурсів, поліпшення стану охорони здоров'я і якості навколишнього середовища.

9-ті роки ХХ ст. відзначаються швидким розвитком міжнародної науково-технічної кооперації фірм та зростанням науково-технічних стратегічних альянсів.

Міжфірмова науково-технічна кооперація - тривалі об'єднання фірм різних розмірів між собою і/або з університетами на основі угод про спільне фінансування НДДКР. Така кооперація націлена на вирішення довгострокових комерційних завдань, пов'язаних із глобальним поширенням нової технології, скороченням строків розробки й освоєння проектів, швидшим просуванням нових виробів на ринок. У наш час практично всі промислові компанії розвинених країн активізують міжфірмові зв'язки.

Основні форми міжфірмового співробітництва *У угоди про співпрацю* в окремих видах наукової діяльності — "спільна науково-технічна і виробнича діяльність"; *У угоди про поглинання новаторських малих підприємств (венчурних фірм)* великими компаніями з метою одержання нових технологій; *У угоди про розподіл між фірмами витрат на НДДКР*. Ця форма розвивається у вигляді технічного співробітництва, обміну і передачі технологій, ноу-хау (непатентованих технологічних рішень), виробничого і технологічного досвіду, навчання технічного персоналу, установа і налагодження устаткування та ін.;

•- *створення кластерів* - зосередження в географічному регіоні взаємозалежних підприємств та установ у межах окремої області. Кластери охоплюють значну кількість різного роду підприємницьких структур, важливих для конкурентної боротьби, а саме постачальників спеціального оснащення, нових технологій, послуг, інфраструктури, сировини, додаткових продуктів і т. п. Крім того, багато кластерів включають органи влади та інші установи - такі як університети, центри стандартизації, торговельні асоціації, які забезпечують утворення, спеціалізоване перенавчання, інформацію, дослідження та технічну підтримку;

•- *угоди про розподіл відповідальності* між компаніями — засновниками консорціуму.

Науково-технічні стратегічні альянси (НТА) - це стійкі об'єднання фірм різних країн між собою і з науковими установами, державними лабораторіями на основі угоди про спільне вирішення науково-технічних проблем.

Основні напрями взаємодії у рамках науково-технічних стратегічних альянсів спільне проведення НДДКР; взаємний обмін науковими досягненнями; взаємний обмін виробничим досвідом; підготовка кваліфікованих кадрів.

Основними мотивами створення стратегічних альянсів є

- швидкий розвиток технологій і скорочення життєвого циклу товарів, технологічних процесів і відповідно скорочення часу на проведення НДДКР;
- зростання вартості досліджень у високотехнологічних галузях і відповідно розподіл витрат між фірмами на проведення спільних НДДКР;
- одержання доступу до науково-технічних досягнень партнерів по альянсу;
- розподіл ризику невдач у разі спільного проведення НДДКР;
- підвищення ефективності та прибутковості.

Існує кілька видів міжнародних стратегічних альянсів. Найпоширенішими є консорціуми, спільні підприємства, спільна науково-технічна і виробнича діяльність (кейрецу). Науково-технічні альянси бувають *горизонтальними* (фірми однієї галузі) і *вертикальними* (фірми різних галузей). Управління альянсом здійснюється або одним із провідних членів, або спеціально створеним координаційним комітетом.

Тема 4. Поняття інтелектуальної власності

Право інтелектуальної власності - це сукупність цивільно-правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з творчою діяльністю

При цьому цивільне право безпосередньо не регулює саму творчу діяльність, тому що процес творчості залишається за межами дії його норм.

Функції цивільного права полягають у визнанні авторства на вже створені результати творчої діяльності, встановленні їхнього правового режиму, моральному і матеріальному стимулюванню і захисту прав авторів і інших осіб, що мають авторські права.

Авторські, винахідницькі і подібні їм права звичайно називають винятковими, тобто абсолютними суб'єктивними правами, що забезпечують їхнім носіям правомочності на вчинення різноманітних дій з одночасною заборорою всім іншим особам чинити зазначені дії.

Виняткові авторські і подібні їм права (право на винахід, промисловий зразок, раціоналізаторську пропозицію і т.ін.) виникли як реакція права на масове застосування товарно-грошових відносин у духовній сфері, що дозволяє ставити знак рівності між виключним правом і правом власності, і розділ VI Закону України "Про власність" так і називається "Право інтелектуальної власності".

Проте інтелектуальна власність має свою істотну специфіку, що полягає в нематеріальній природі об'єктів права інтелектуальної власності, творчому характері праці по їх створенню, тобто це інститут власності на нематеріальні блага його суб'єктів. І тут не зовсім придатна класична тріада правомочностей власника, що здійснює звичайні майнові права, оскільки, відчужуючи, наприклад, об'єкт, своєї інтелектуальної власності, його творець не позбавляється тим самим усяких прав на нього, а набувач не одержує можливості за своїм розсудом змінювати цей об'єкт і узагалі вважати його винятково своїм. Тім більше, що у власність інших осіб переходять, як правило, не об'єкти права інтелектуальної власності, а матеріальні носії науково-технічних ідей і художніх образів (конкретні картини, видання, технічна документація).

Таким чином, сутність права інтелектуальної власності полягає в нематеріальній природі її об'єктів.

Зміст права інтелектуальної власності складають особисті немайнові (духовна власність) і пов'язані з ними майнові права її суб'єктів. Специфіка змісту права інтелектуальної власності складається в двоєдиній структурі й у тому, що тут майнові права не просто пов'язані з не майновими, смердоти виходять від немайнових прав і ґрунтуються на духовній власності творців.

У відповідності зі ст.41 Закону України "Про власність" об'єктами права інтелектуальної власності є твори науки, літератури і мистецтва, відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів і послуг, результати науково-дослідних робіт і інші результати інтелектуальної праці.

У залежності від особливостей об'єктів права інтелектуальної власності можна виділити чотири її різновиди:

- авторське право і суміжні права;
- право на відкриття;
- промислова власність (право на винахід, корисну модель, промисловий зразок, що називають також патентним правом);
- інші результати творчої діяльності, використовувані у виробництві (право на товарний знак, знак обслуговування, на раціоналізаторську пропозицію, фірмове найменування, охорону селекційних досягнень, топологій інтегральних схем, інтересів володаря "ноу-хау").

Об'єкти права інтелектуальної власності варто відрізнити від матеріального носія, у якому виражений твір або інший результат інтелектуальної праці. Якщо право на об'єкти інтелектуальної власності належить тільки авторам і їхнім законним спадкоємцям, те право власності на матеріальні носії, у яких виражений твір, може належати

необмеженому колові осіб, але вже не на праві інтелектуальної власності, а в порядку звичайного майнового права.

Авторське право і суміжні права

Цивільно-правовий інститут авторського права і суміжних прав регулює немайнові відносини і пов'язані з ними майнові відносини в сфері створення і використання творів літератури, науки і мистецтва.

Нормативно-правове регулювання зазначеного інституту поряд із законодавством про власність здійснюється безпосередньо Законом України "Про авторське право і суміжні права", у ст.1 який указується, що дійсний Закон охороняє особисті (немайнові) і майнові права авторів і їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням і використанням творів науки, літератури і мистецтва (авторське право), і права виконавців, виробників фонограм, організацій віщання (суміжні права). Іншими словами, у законі прямо закріплений подвійний зміст авторського права і суміжних прав як різновиду права інтелектуальної власності і пріоритет у змісті особистих (немайнових) прав.

Об'єкти авторського права

Це твори літератури, мистецтва і науки, що задовольняють таким вимогам:

По-перше, твір винний бути творчим. **Творчість** - це інтелектуальна робота, спрямована на створення чогось нового. Творчий характер твору означає, що воно є новим у порівнянні з раніше відомими. Новизна може висловитися як в новому змісті, так і в новій формі. Для об'єктів авторського права істотне значення має як новизна змісту, так і новизна форми. Нова форма відображення відомого змісту характеризує твір як щось творче і спричиняє визнання його об'єктом авторського права. Історія літератури і мистецтва знає чимало цьому прикладів: Шекспир брав теми для ряду своїх трагедій із творів античних грецьких авторів, Стендаль широко використовував для своїх новел італійські середньовічні хроніки, біблійні сюжети знайшли відображення на полотнах багатьох великих живописців і т.д.

Іншою ознакою об'єкта авторського права є **об'єктивна виразність** - об'єкт повинний існувати в якійсь формі, доступної для сприйняття іншими людьми. Якщо ідеї, думки, образи автора не одержали вираження поза його свідомістю - немає об'єкта авторського права. З історії вітчизняної музики відомо, що композитор М. Й. Глінка, що написав дві геніальні опери "Іван Сусанін" і "Руслан і Людмила", склав третю оперу, що він назвав "Двумужниця". Глінка говорив: "Опера в мене вся тут, у голові, дайте мені лібретиста, і через місяць опера буде готова". Не знайшовши лібретиста і захворівши, Глінка поїхав у Німеччину, "на води" - лікуватися де помер, і в такий спосіб ця опера не побачила світу. Для визнання твору об'єктом авторського права достатньо двох названих ознак. Не має значення, обнародуване воно або ні. Твір стає об'єктом авторського права з моменту його створення в якійсь звичайній формі. Не потрібно офіційного оформлення цих творів. Не має значення серйозність і призначення твору. Не має значення зовнішня форма його вираження.

Відповідно до ст. 5 Закону "Про авторське право і суміжні права" об'єктами його охорони є такі твори в області науки, літератури і мистецтва:

- літературні, письмові твори белетристичного, наукового, технічного або практичного характеру (книги, брошури, статті, комп'ютерні програми тощо);
- виступи, лекції, промови, проповіді й інші усні твори;
- музичні твори з текстом і без тексту;
- драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні й інші твори, створені для сценічного показу;
- аудіовізуальні твори;
- скульптури, картини, малюнки, гравюри, літографії й інші твори образотворчого мистецтва;
- твори архітектури;
- фотографії;
- твори прикладного мистецтва, якщо вони не охороняються спеціальним законом про промислову власність;

- ілюстрації, карти, плани, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, архітектури й інших областей науки;

- сценічні опрацювання творів, зазначених у підпунктах 1 дійсної статті, і опрацювання фольклору, придатні для сценічного показу;

- переклади, адаптації, аранжування, інші переробки творів і опрацювання фольклору (похідні твори) без заподіяння збитку охороні оригінальних творів, на підставі яких створені похідні твори;

- збірники творів, збірники опрацювань фольклору, енциклопедії й антології, збірники звичайних даних, інші складові твору, за умови, що вони є результатом творчої роботи з добору, координації або упорядкування змісту без заподіяння збитку охороні вхідних у них творів.

Не є об'єктами авторського права:

- офіційні документи (тексти законів і інших правових актів, рішення судів і т.п.);

- державна символіка (прапор, герб, ордена і т. п.);

- твори народної творчості;

- повідомлення про події і факти, що мають офіційний інформаційний характер.

Суб'єкти авторського права

Суб'єкти авторських і суміжних прав підрозділяються на дві групи:

- суб'єкти з початковими правами (автори, виконавці, виробники фонограм, організації віщання);

- правонаступники (спадкоємці, організації- правонаступники, держава).

Автор - головний суб'єкт авторського права. Це фізична особа, творчою працею якої створений твір, що є об'єктом авторського права. Не має значення його дієздатність. Моментом виникнення авторського права є завершення створення твору, без офіційного оформлення авторства, незалежно від опублікування. Для виникнення і здійснення авторського права не потрібно реєстрації твору, або іншого спеціального оформлення, або дотримання яких-небудь формальностей.

Суб'єктами авторського права можуть бути як громадяни України, так і іноземці. Іноземні громадяни – автори користуються захистом авторського законодавства в Україні якщо створені ними твори знаходяться в якійсь об'єктивній формі на території України, а якщо ні – то відповідно до міжнародних договорів України і спільних конвенцій по авторському праву (Женевської, Бернської). Суб'єктами авторського права можуть бути співавтори, якщо твір створений спільною творчою працею двох або більш осіб.

Розрізняються два види співавторства:

- твір являє собою одне нерозривне ціле (наприклад, "Золоте теля", "Дванадцять стільців" Ільфа і Петрова);

- твір складається з 16 частин, кожна з яких виконана визначеним співавтором і може мати самостійне значення (наприклад, підручник, написаний колективом авторів, кожен з яких написав окремі глави).

Суб'єктами авторського права є правонаступники автора – спадкоємці, контрагенти по авторських договорах, до них переходять деякі авторські права.

Авторські права підрозділяються на особисті і майнові.

Особисті немайнові права – це право авторства, право на авторське ім'я, право на захист твору від усяких перекручувань і зазіхань, право опублікування твору (обнародування).

Особисті немайнові права – право авторства, право на ім'я і право на захист твору і репутації автора безстроково. Ці права не переходять у спадщину. Але спадкоємці можуть здійснювати захист цих прав, і ці правомочності спадкоємців строками не обмежуються.

Особисті (немайнові) права автора закріплені в ст. 13 Закону "Про авторське право і суміжні права" і полягають у тому, щоб:

- вимагати визнання свого авторства, нагадування його імені в зв'язку з використанням твору, якщо це можливо;

- забороняти згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитися анонімним;

- вибирати псевдонім (вигадане ім'я) у зв'язку з використанням твору;
- протидіяти будь-якому перекрученню або іншій зміні твору або будь-якому іншому зазіханню на твір, що може зашкодити честі та репутації автора; право на обнародування твору.

Майнові права - це виключні права на використання твору, тобто право відтворювати його, поширювати, привселюдно показувати, привселюдно виконувати, повідомляти для загального відання в ефір або по кабельній мережі, перекладати тощо, а також одержувати авторську винагороду. Розмір винагороди встановлюється договорами, а в законі визначаються лише мінімальні ставки.

Майнові права автора перераховані в ст. 14 зазначеного Закону, де передбачається, що автору або іншій особі, що має авторське право, належать виключні права на використання твору в будь-якій формі і будь-яким способом, зокрема йому належить виключне право дозволяти або забороняти:

- відтворення творів;
- привселюдне виконання і привселюдне розголошення творів;
- привселюдний показ;
- будь-яке повторне привселюдне розголошення в ефірі або по кабельній мережі уже переданих в ефір творів, якщо воно здійснюється іншою організацією;
- переклади творів;
- переробки, адаптації, аранжування й інші подібні зміни творів;
- поширення творів шляхом продажі, відчуження іншими засобами або шляхом здавання внайм або в прокат і іншу передачу до першого продажу примірників твору; здавання внайм після першого продажу, відчуження іншими засобами примірників аудіовізуальних творів, музичних творів, у нотній формі, а також творів, зафіксованих на фонограмі або у формі, що читається машиною;
- імпорт екземплярів творів.

Автори творів образотворчого мистецтва крім названих мають додаткові права (якщо твір став власністю іншої особи). Це:

- право доступу – можливість відтворювати свій твір
- право проходження, що означає, що при перепродажі творів образотворчого мистецтва його автор має право на винагороду від продавця у вигляді визначеного відсотка від перепродажної ціни.

Цей перелік не є вичерпним, зокрема виключні права авторів на використання творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва містять у собі і право участі в практичній реалізації проектів цих творів.

Майнові права авторів переходять у спадщину.

Охорона прав авторів діє в строки, установлені ст.24 Закону «Про авторське право і суміжні права». По загальному правилу, охорона, надана дійсним Законом, діє протягом усього життя автора і 50 років після його смерті.

Строк охорони творів, створених у співавторстві, діє протягом усього життя і 50 років після смерті останнього автора.

Для творів, обнародуваних анонімно або під псевдонімом, строк охорони минає через 50 років після того, як твір був обнародований. Якщо узятий автором псевдонім не викликає сумніву у відношенні особистості автора або якщо автор твору, обнародованого анонімно або під псевдонімом, розкриє свою особистість протягом 50 років, то застосовуються загальні правила о термінах охорони. Термін охорони творів посмертно реабілітованих авторів діє протягом 50 років після їхньої реабілітації . Авторське право на твір, опублікований протягом 30 років після смерті автора, діє протягом 50 років від дати його правомірного опублікування. Дія строку охорони починається з 1 січня року, що іде за роком, у якому мали місце вищевказані юридичні факти. Право авторства, право на ім'я і право протидіяти перекручуванню, спотворюванню або іншому змінюванню твору або якому-небудь іншому зазіханню на твір, що може завдати шкоди честі і репутації автора, охороняються безстроково.

Після закінчення терміна дії авторського права твір стає суспільним надбанням. Такі твори можуть вільно використовуватися будь-якою особою (не треба запитувати дозволу, наприклад, на його відтворення, постановку і т.д.) і без виплати авторської винагороди. Проте при цьому повинні дотримуватися виняткові безстрокові права авторів - право авторства, право на авторське ім'я, право на захист твору і репутації автора (право на недоторканність твору).

Вільне використання авторських прав у деяких випадках, що допускаються законом, можливо і при житті автора – при цитуванні, використанні в навчальних цілях у якості ілюстрацій, при відтворенні в засобах масової інформації для загального розголосу статей по поточних економічних, політичних, соціальних, релігійних питаннях, використання привселюдно вимовлених політичних промов, виступів, доповідей і в інших випадках. При цьому повинні дотримуватися такі умови:

- це можливо тільки у випадках, зазначених у законі;
- тільки у відношенні правомірно опублікованих творів;
- з обов'язковим зазначенням імені автора;
- з зазначенням джерела (видання);
- із дотриманням недоторканності твору.

Поряд з авторськими правами названий Закон докладно регулює відносини в сфері суміжних прав. Подібну назву ці права одержали тому, що особи, вододіючі ними, творчо використовують створені іншими особами твори, і вони не розглядаються як автори виконуваних чи записуваних і відтворюваних творів. Об'єктом для їхніх прав слугує саме виконання або звуко- і відеозапис. Тому в порівнянні з авторськими ці права носять у визначеній мірі обмежений характер і зводяться по суті до дозволу (згоди) на відтворення (використання) і вимозі відповідної оплати.

Відповідно до ст. 31 Закону "Про авторське право і суміжні права" виконавці здійснюють свої права за умови дотримання ними прав авторів творів що виконуються. Виробники фонограм і організації віщання повинні дотримуватись, творчо використовувати створені іншими особами твори, і вони не розглядаються як автори виконуваних чи записуваних і відтворених ними творів. Об'єктом для їх прав служить саме виконання або звуко- і відеозапис. Тому в порівнянні з авторськими ці права носять у визначеній мірі обмежений характер і зводяться по суті до дозволу (згоди) на відтворення (використання) і вимозі відповідної оплати.

Відповідно до ст. 31 Закону "Про авторське право і суміжні права" виконавці здійснюють свої права за умови дотримання ними прав авторів творів що виконуються. Виробники фонограм і організації віщання повинні додержуватися права авторів і виконавців. Організації віщання повинні додержуватися права авторів, виконавців і виробників фонограм.

Суміжні права

Це права виконавців, виробників фонограм і організацій радио- і телемовлення.

Вони є суміжними стосовно авторських прав, тобто це права близькі, що примикають, пов'язані з авторськими. Їхня роль свого роду посередницька – між авторами і широкою аудиторією. Водночас вони є вторинними стосовно авторських прав, тому що забезпечують використання творів авторів. Суміжні права забезпечують захист творчої праці осіб, що доводять твори авторів до широкої аудиторії, від нелегального використання результатів їхньої роботи.

Специфіка суміжних прав:

- вони пов'язані з використанням певних технічних пристроїв (тому вони з'явилися лише в ХХ сторіччі, із розвитком технічного прогресу – винаходу звуко- і відеозапису, радіо, кіно, телебачення, штучних супутників);
- об'єкти суміжних прав закріплюються на матеріальних носіях (наприклад, наявність запису виконання на магнітних плівках, касетах, відеоплівках);
- здійснювати виконання, можливо повторно, нескінченно, перед практично необмеженою аудиторією і без живої участі самого виконавця.

Суб'єкти суміжних прав

Суб'єктами суміжних прав являються:

- виконавці (актори, музиканти, режисери, диригенти і т.д.);
- виробники фонограм (особи, котрі першими виконали звуковий запис виконання);
- організації ефірного або кабельного віщання (ті, що самі або за замовленням створили передачу і за рахунок яких створена передача).

Суб'єкти суміжних прав повинні мати договір з автором твору, а виробники фонограм і організації ефірного і кабельного віщання - ще й договір з виконавцем. Всі суб'єкти суміжних прав мають виключне право на використання твору (виконання, постановки, фонограми, передачі). Це означає, що інші особи повинні одержувати дозвіл на первинний запис виконання, постановки, передачу в ефір або по кабельній мережі від суб'єктів цих прав. Вони дають також дозвіл на відтворення фонограми, додатки до неї, переробку і ряд інших дій. Суб'єкти суміжних прав мають також право на винагороду. Ці права регулюються за допомогою договорів із користувачами, а збір і виплата винагороди - спеціальними організаціями, що керують суміжними правами, які створюються їхніми суб'єктами. Термін дії суміжних прав - 50 років.

Винятками є випадки, коли припускається використання записів виконання, постановок, фонограм, програм передач транслуючих організацій без одержання дозволу (без згоди) їхніх суб'єктів. Це допускається при:

- використанні винятково з метою навчання і наукового дослідження;
- для цитування у формі невеликих уривків в інформаційних цілях;
- включення в огляд про поточні події невеликих уривків; використання в особистих цілях.

Тема 5. Характеристика нормативно-правового забезпечення організації та здійснення наукової діяльності в Україні

Рівень розвитку науки є одним із основних показників розвитку суспільства. Наука є визначальним джерелом економічного зростання і фактором ефективного функціонування суспільства і держави. У зв'язку з цим державне регулювання наукової та науково-технічної діяльності набуває особливого значення. Оскільки наука не лише залежить від рівня суспільного розвитку, а й активно впливає на розвиток економіки, політики та інших сфер, необхідно створити умови, які підтримують розвиток науки й одночасно створюють умови для підвищення її економічної віддачі. Суспільно-політичні зміни в Україні 2013–2014 років активізували процес реформування наукової сфери. На етапі динамічного розвитку суспільства постала проблема нових підходів до державного регулювання науки, модернізації законодавства у цій сфері. Однією з найважливіших стратегічних цілей є вжиття заходів, спрямованих на активізацію розвитку науковотехнічного потенціалу. На перший план виходять національні інтереси, що вимагають негайних та ефективних заходів, спрямованих на збереження існуючого науково-технологічного потенціалу країни та підвищення ефективності його використання для подолання кризових явищ, що мають місце в економічному та соціальному розвитку. У доповіді Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС «Імплементация євроінтеграційних реформ у сфері науки і технологій» від 15 листопада 2017 р. зазначається, що поточний стан сфери науки та технологій України можна схарактеризувати як кризовий. Обвальне падіння наукоємності ВВП до історичного мінімуму (0,48 % ВВП у 2016 р.) та значний інноваційно-технологічний розрив із іншими країнами призводить до руйнування наукового потенціалу країни. Це блокує вплив науки на соціально-економічний розвиток країни та становить загрозу національній безпеці. До проблем, що характеризують поточний стан сфери науки й технологій в країні, зокрема, належать: систематичне недофінансування; відсутність координації між центральними органами виконавчої влади, наукою, бізнесом та громадянським суспільством під час вирішення стратегічних питань розвитку наукової сфери; брак сучасних процедур оцінювання ефективності діяльності наукових установ та наукової діяльності ВНЗ щодо бюджетного фінансування; застаріла дослідницька інфраструктура та матеріально-технічна база, для осучаснення якої потрібні значні кошти та визначення стратегії її розвитку; відтік висококваліфікованих кадрів, зокрема молодих науковців; брак дієвих механізмів комерціалізації досліджень, обміну даними та знаннями між наукою, економікою (бізнесом) та суспільством (розв'язання соціальних проблем); несистемність дій у напрямі інтеграції України до Європейського дослідницького простору [46]. Освіта і наука у XXI ст. визнана стратегічним ресурсом держави, найголовнішим чинником підвищення якості людського капіталу, генерації нових ідей, запорукою побудови інноваційної та конкурентоспроможної економіки. Україна має вагомий науковий та науково-технічний потенціал, відомі наукові школи та визначні наукові досягнення, що сконцентровані в академічній, вузівській та галузевій сферах [152]. Науковий потенціал країни визначає її роль і місце в сучасному глобальному світі. Це – аксіома, ідейне підґрунтя для різного роду стратегій в політиці, економіці, соціумі. Історично склалося так, що наука завжди була дороговказом, ідентифікуючи суспільно-економічні, природні, соціальні явища у контексті причинно-наслідкових зв'язків з перспективою й модельним конструктом найбільш прогресивних шляхів здійснення виробництва, обміну, а також споживання благ [205, с. 47]. 16 Наука являє собою форму духовної діяльності людей, яка скерована на отримання істинних знань про світ (природу, суспільство, мислення), на відкриття об'єктивних законів світу і передбачення тенденцій його розвитку. Наука є процесом творчої діяльності з отримання нового знання, і результат цієї діяльності – цілісна система знань, сформульованих на основі певних принципів. Науковці визначають напрямки цивілізаційного розвитку. Від роботи небагатьох залежить благополуччя суспільства і держави в цілому. Такі найважливіші сфери суспільного життя як освіта, охорона здоров'я, обороноздатність країни напряму або опосередковано пов'язані з ефективною науковою сферою держави. Науковці

покликані вирішити комплексні, глобальні проблеми сучасності, прогнозувати та запобігати загрозам техногенного та природного характеру, а також удосконалювати соціальні процеси, доповнювати гуманітарне знання новими теоріями та підходами. Об'єм наукових знань невпинно росте, що у свою чергу змушує науковців адаптуватися до нових тенденцій наукового життя, постійно удосконалювати багаж знань. Сучасна наука є складною високоспеціалізованою діяльністю багатьох людей. На цей вид діяльності не можуть не впливати різноманітні детермінанти – соціальні, комунікаційні, економічні, організаційні [18, с. 32]. Різні визначення терміна «наука» залежать від аспекту дослідження. Філософський словник визначає науку як форму людських знань, складову частину духовної культури суспільства; систему понять про явища і закони дійсності; особливу сферу цілеспрямованої людської діяльності, яка включає вчених з їхніми знаннями і здібностями, наукові заклади і має на меті дослідження на основі певних методів пізнання об'єктивних законів розвитку природи, суспільства і мислення для передбачення і перетворення дійсності в інтересах суспільства [196, с. 416]. Соціологічний енциклопедичний словник містить визначення науки як соціального інституту, функція якого полягає у виробництві, накопиченні, 17 розповсюдженні та використанні нових знань; наука включає в себе систему координації та розподілу праці, вчених, спеціалізовані установи (університети, інститути, лабораторії тощо), систему норм цінностей та правил, які визначають наукову діяльність, методологію та методи дослідження. Систему категорій, теоретичних знань та емпіричних даних [181, с. 196]. В «Юридичній енциклопедії» надається таке визначення: наука – це сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і теоретична систематизація об'єктів, знань про дійсність. Вона також є однією із форм суспільної свідомості, складовою частиною духовної культури суспільства. Загальною метою науки як системи знань є опис, пояснення і прогнозування процесів та явищ дійсності, які становлять предмет її вивчення, на основі відомих і тих, що відкриваються нею, законів [207, с. 72–73]. Найчастіше під «наукою» розуміють 1) систему знань про закономірності розвитку природи, суспільства і мислення; 2) сферу дослідницької діяльності, спрямовану на виробництво нових знань про природу, суспільство і інтелект, а також всі умови для цього виробництва; 3) систему знань про розвиток природи і суспільства; 4) складову духовної культури суспільства; соціально-значущу сферу людської діяльності, функцією якої є вироблення й використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність; форму суспільної свідомості; спосіб встановлення та усвідомлення об'єктивної істини [169]. Терміни «наукова діяльність», «науково-технічна діяльність» визначаються у Законі України від 26 листопада 2015 р. «Про наукову і науково-технічну діяльність». Наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та/або пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Науково-технічна діяльність – наукова діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними 18 видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки [138]. Визначенню наукової діяльності приділяється увага і у науковій літературі. Так, С. О. Мосьондз наукову діяльність пропонує розуміти як сукупність наукових досліджень, спрямованих на отримання нових знань, новизна яких є продуктом творчості наукових колективів або окремих вчених [81]. О. І. Жилінська зазначає, що науково-технічна діяльність – це особливий вид діяльності, що виникає на певному етапі розвитку суспільства, це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на вироблення об'єктивних, системно організованих і обґрунтованих знань про світ і застосування цих знань для його перетворення [40, с. 9]. На думку Н. І. Ясницької, наукова діяльність в її сучасному розумінні є складовою системи суспільного поділу праці, спрямованого на отримання нового знання з метою забезпечення всієї іншої людської діяльності. При цьому наука розглядається як багатогранне суспільне явище, зокрема як тип культурної діяльності та соціальний інститут, професійна діяльність, система знань тощо. Основні вимоги, що пред'являються до наукового знання, – це обґрунтованість, верифікація, лібералізм і

практична застосовність, які є його іманентними характеристиками, транспонується на наукове пізнання [211]. За характером наукові дослідження є фундаментальними чи прикладними. Фундаментальні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. Результатом фундаментальних наукових досліджень є гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розвитку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки. Прикладні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, 19 призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань [138]. Сучасна система науки за об'єктом досліджень поділяється на природничі, гуманітарні і технічні знання. В Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» види наукових знань зазначені в контексті функцій НАН України та Національного фонду досліджень. Зокрема, відповідно до частини другої статті 17 Національна академія наук України організує і здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук, а відповідно до частини другої статті 49 завданням Національного фонду досліджень є грантова підтримка фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних та гуманітарних наук. Деякі дослідники розглядають науку і як фактор соціальної регуляції суспільних процесів. Вона впливає на потреби суспільства, стає необхідною умовою раціонального управління. Будь-яка інновація потребує аргументованого наукового обґрунтування. Прояв соціокультурної регуляції науки здійснюється через сформовану в суспільстві систему виховання, навчання й залучення його членів до дослідницької діяльності [81]. Наука, основним результатом діяльності якої є нові знання про оточуючу нас дійсність, має особливе значення для різних сфер загальнолюдської діяльності. Наука гарантує сам факт існування і стійкого розвитку держави, визначає її майбутнє [180, с. 151]. Отримання раніше невідомих даних про навколишній світ є базовим елементом для побудови сучасного, самодостатнього суспільства, здатного розвиватися й відстоювати свої інтереси [68]. Значення науки у сучасному світі обумовлює важливість державної підтримки, створення державою сприятливих умов для провадження наукової і науково-технічної діяльності, гарантування прав суб'єктів наукової і науковотехнічної діяльності. Відповідно до статті 4 Закону України «Про наукову і 20 науково-технічну діяльність» суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності є наукові працівники, науково-педагогічні працівники, аспіранти, ад'юнкти і докторанти, інші вчені, наукові установи, університети, академії, інститути, музеї, інші юридичні особи незалежно від форми власності, що мають відповідні наукові підрозділи, та громадські наукові організації. Н. П. Христинченко виділяє в залежності від правового статусу наступні види суб'єктів наукової діяльності: 1) фізичні особи: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники; 2) юридичні особи: державні та недержавні; 3) громадські наукові організації [199, с. 50–51]. Наукова діяльність, як зазначалось вище, це – інтелектуальна творча діяльність. Тому основним суб'єктом наукової діяльності є вчений – фізична особа, яка проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження і отримує наукові та/або науково-технічні (прикладні) результати. Науковий працівник – це вчений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) професійно провадить наукову, науково-технічну, науково-організаційну, науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством. Науковий працівник здійснює наукову діяльність у наукових установах, вищих навчальних закладах, наукових підрозділах установ, організацій, підприємств. Суб'єктами наукової діяльності є також аспірант і ад'юнкт (вчений, який

проводить наукові дослідження у рамках підготовки в аспірантурі чи ад'юнктурі для здобуття ступеня доктора філософії) та докторант – науковий або науково-педагогічний працівник, який проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в докторантурі для здобуття ступеня доктора наук. Елементами правового статусу вченого є права, обов'язки та гарантії їх реалізації, закріплені у законодавстві. Права вченого, пов'язані з правами людини в широкому розумінні і мають суттєві особливості, для вчених особливо важливі їх професійні права, оскільки при їх недотриманні страждає 21 наукова робота. Базовим елементом правового статусу вченого є свобода наукової діяльності. Найважливішими для вченого є рівність можливостей для заняття науковою роботою, право обирати види, напрями і засоби наукової і науково-технічної діяльності відповідно до своїх інтересів, творчих можливостей та загальнолюдських цінностей та отримувати належні стимулювання та мотивацію до наукової і науково-технічної діяльності. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» встановлює як загальні права наукового працівника, (зокрема: бути членом і брати участь у діяльності професійних спілок, громадських об'єднань і політичних партій; провадити підприємницьку діяльність відповідно до законодавства України; працювати за сумісництвом), так і професійні права наукових працівників. Так, науковий працівник має право прийняти вмотивоване рішення про відмову від участі в науковій діяльності, результати якої можуть порушити права самого наукового працівника або іншої людини, суспільства, завдати шкоди навколишньому природному середовищу або порушити етичні норми наукового співтовариства. Науковий працівник не може бути примушений до проведення такої діяльності та не може бути притягнутий до відповідальності за відмову від участі у таких дослідженнях. Під час провадження наукової діяльності він зобов'язаний не завдавати шкоди здоров'ю та життю людини, навколишньому природному середовищу [138]. Закон передбачає права вчених здобувати визнання авторства на наукові і науково-технічні результати своєї діяльності та зобов'язання неухильно дотримуватися норм права інтелектуальної власності. Науковий працівник має право та зобов'язаний підвищувати свою кваліфікацію. Перспективи наукового зростання, підвищення кваліфікації і пов'язаний з цим професійний ріст дуже суттєві для вчених. Наукові працівники підвищують свою кваліфікацію та проходять стажування в Україні і за кордоном. Наукова установа повинна забезпечити науковому працівникові підвищення кваліфікації не рідше ніж один раз на п'ять років із збереженням 22 середньої заробітної плати, результати підвищення кваліфікації враховуються під час атестації наукових працівників. Створення умов для удосконалення творчих здібностей і підвищення кваліфікації найбільш талановитих вчених, що дозволить забезпечити наукову сферу висококваліфікованими кадрами – важливий обов'язок держави. Виконання такого завдання можливе, зокрема, шляхом належного законодавчого забезпечення наукових відряджень та стажувань наукових працівників. Науковим відрядженням вважається відрядження наукового працівника на певний строк (до 90 днів) для проведення наукової або науковопедагогічної роботи, участі в наукових конференціях, симпозіумах, семінарах, наукових школах, експедиціях поза місцем його основної роботи. Закон передбачає можливість фінансування витрат на наукові стажування з різних джерел. Таке фінансування може здійснюватися за рахунок коштів наукової установи (вищого навчального закладу), що направляє особу на наукове стажування, коштів, передбачених у державному бюджеті, грантів, коштів стороні, що приймає, та інших джерел, не заборонених законодавством. Важливими гарантіями діяльності наукового працівника є збереження його основного місця роботи на час наукового стажування та зарахування періоду стажування до наукового стажу. Можливість наукових відряджень та стажувань для наукових працівників є дуже важливою, оскільки науковий простір неподільний. Наука може успішно розвиватись лише в умовах широкого міжнародного співробітництва, постійного обміну інформацією. До основних обов'язків наукового працівника належить проведення наукових досліджень, представлення результатів своєї наукової роботи у доповідях, публікаціях. Науковий працівник зобов'язаний також проходити в установленому порядку атестацію на відповідність займаній посаді. Наукову

діяльність визнано видом трудової діяльності. Її специфіка проявляється в тому, що наукова діяльність – це інтелектуальний пошук і творчий процес, який не піддається точному обліку робочого часу, ефективність наукової діяльності не завжди вдається точно спрогнозувати та обчислити. Діяльність вчених повинна здійснюватись в сприятливих умовах і має організовуватись так, щоб їх час та енергія не витрачались марно, зокрема, це стосується графіка роботи. Тому важливими є положення Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», що визначають можливість, порядок та умови застосування гнучкого режиму робочого часу та дистанційного режиму праці. Успіх в отриманні наукового результату може бути досягнутий лише в умовах високої мотивації творчої праці наукових працівників. У відповідності із законодавством оплата праці наукового працівника повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для його ефективної діяльності, підвищення престижності професії наукового працівника, стимулювати залучення талановитої молоді до наукової діяльності. Вченим можуть встановлюватися державні стипендії. Також законодавчо встановлене право вченого брати участь у конкурсах на проведення наукових досліджень, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел. Держава встановлює для наукових працівників, які мають необхідний стаж наукової роботи, пенсії на рівні, що забезпечує престижність наукової праці [138]. Для характеристики колективних суб'єктів наукової діяльності необхідно дослідити мету їх діяльності, функції, права та обов'язки, особливості управління. Враховуючи особливість державного регулювання наукової та науково-технічної діяльності, воно повинно здійснюватися згідно з чинним законодавством України і не порушувати свободи наукової творчості та самоврядності у розв'язанні питань статутної діяльності. Статус університетів, академій та інститутів визначається Законом України «Про вищу освіту». Ці вищі навчальні заклади утворюються у формі державної, комунальної чи приватної установи і діють на підставі власних статутів. Для університетів (багатогалузевих або галузевих вищих навчальних закладів) і академій та інститутів (галузевих ВНЗ) провадження наукової діяльності є одним з основних завдань. Університети, академії та інститути провадять наукову і науково-технічну діяльність шляхом проведення наукових досліджень, забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі. Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» наукова (науково-дослідна, науково-технологічна, науковотехнічна, науково-практична) установа – це юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, утворена в установленому законодавством порядку, для якої наукова та/або науково-технічна діяльність є основною. Основною діяльністю наукових установ є проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових і науково-технічних (експериментальних) розробок, проведення наукової і науково-технічної експертизи, надання науково-технічних послуг, підготовка наукових кадрів, розвиток і збереження наукової інфраструктури [138]. Зараз в Україні діють наукові установи державної, комунальної та приватної форм власності, які мають рівні права у здійсненні наукової, науково-технічної та інших видів діяльності. М. В. Тригубенко запропонувала класифікацію наукових установ в Україні: 1) залежно від виду діяльності: науково-дослідні; науково-технологічні; науково-технічні; науково-практичні; 2) залежно від форми власності: державні; комунальні; приватні; 3) залежно від спрямування: медичні; математичні; фізичні; енергетичні; машинобудування; хімічні; біологічні; нанотехнологій та інформаційних технологій; суспільних наук; історичні; правові тощо; 4) залежно від надання підтримки держави: наукові установи, яким надається підтримка держави; наукові установи, яким не надається підтримка держави; 5) залежно від впровадження науковотехнічного результату: виробничо-орієнтовані наукові установи; інші установи; 6) залежно від підпорядкованості: наукові установи, підпорядковані Національній академії наук України; наукові установи, підпорядковані національним галузевим академіям наук; наукові установи, підпорядковані, Міністерству освіти та науки України; наукові установи, підпорядковані іншим міністерствам [188]. 25 Наукова установа діє на підставі

статуту (положення) чи іншого установчого документа, є юридичною особою та може мати статус неприбуткової організації. Законом визначається порядок закріплення за науковою установою прав оперативного управління чи господарського відання або передачі їй у власність будівель, споруд, майнових комплексів, комунікацій, обладнання, транспортних засобів та іншого майна, порядок землекористування. Найвагомимим важелем у державному управлінні науковими установами є, безперечно, бюджетне фінансування, що безпосередньо впливає на ефективність реалізації статутних цілей державних наукових установ та на можливість повної реалізації такого важливого елемента права на свободу наукової творчості, як право на вибір наукової тематики [204, с. 38]. З метою незалежної оцінки наукових результатів діяльності державної наукової установи за рішенням власника або засновника при такій установі може створюватися наглядова рада. Постановою Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 953 затверджене Типове положення про наглядову раду при державній науковій установі [131]. Управління науковою установою здійснює її керівник або інший орган, визначений статутом чи іншим установчим документом. Постановою від 14 грудня 2016 р. № 998 «Деякі питання обрання та призначення керівника державної наукової установи» Кабінетом Міністрів України затверджено Методичні рекомендації щодо особливостей обрання керівника державної наукової установи та Типову форму контракту з керівником державної наукової установи. У Методичних рекомендаціях визначаються процедурні питання організації проведення конкурсу. Типовою формою контракту визначаються основні права, обов'язки та відповідальність сторін, умови оплати праці та соціально-побутового забезпечення керівника, інші істотні умови. Постановою врегульовано питання обрання керівника державної наукової установи та укладання з ним контракту [36]. Колегіальним органом управління науковою і науково-технічною діяльністю наукової установи, який виконує консультативно-дорадчі функції, є вчена (наукова, науково-технічна, технічна) рада наукової установи. Метою створення та діяльності наукових установ НАН України є проведення наукових досліджень, спрямованих на отримання та використання нових знань у відповідних галузях науки, доведення наукових і науковотехнічних знань до стадії практичного використання, підготовки висококваліфікованих наукових кадрів, задоволення соціальних, економічних і культурних потреб та інноваційного розвитку країни. Постановою Президії НАН України від 14 вересня 2016 р. № 180 були ухвалені Основні принципи організації та діяльності наукової установи Національної академії наук України, які визначають основні правові, організаційні та фінансові засади діяльності наукової установи. Наукова установа (науково-дослідний інститут та інша наукова установа – обсерваторія, ботанічний сад, дендропарк, заповідник, бібліотека, музей, науково-технічний (технологічний) комплекс тощо), що перебуває у віданні НАН України – є державною науковою установою, що заснована на державній власності. Наукова установа НАН України створюється, реорганізується та ліквідується за рішенням Президії НАН України, є юридичною особою та діє на підставі статуту, який затверджується Президією НАН України. Наукові установи подвійного підпорядкування створюються спільним рішенням Академії та центрального органу виконавчої влади України у сфері наукової та науково-технічної діяльності, іншого ЦОВВ. Керівник наукової установи НАН України обирається шляхом таємного голосування на зборах колективу наукових працівників цієї установи на строк до п'яти років у межах строку, визначеного статутом (положенням) наукової установи, з правом бути переобраним і призначається на посаду Президією НАН України. Основною структурною одиницею наукової установи є науковий підрозділ. Законом «Про наукову і науково-технічну діяльність» у новій редакції вперше на законодавчому рівні введено поняття наукового підрозділу. Науковий підрозділ – це структурний підрозділ юридичної особи, основним завданням якого є 27 провадження наукової, науково-технічної або науково-організаційної діяльності, у штаті якого посади наукових працівників становлять не менш як 50 відсотків. Типами наукового підрозділу є інститут, науково-дослідна частина, управління, відділення, комплекс, центр, відділ, лабораторія, секція, сектор, бюро, група, філіал, дослідна станція, дослідне поле, ботанічний сад, дендропарк,

обсерваторія, наукова (науково-технічна) бібліотека, науковий (науково-технічний) музей. Суб'єктами наукової діяльності є центри колективного користування науковим обладнанням та державні ключові лабораторії. Їх створення має стати дієвим механізмом підтримки найперспективніших напрямів наукових досліджень, забезпечення максимальної ефективності під час використання наукового обладнання. Вказані ключові лабораторії створюються з метою підтримки та розвитку фундаментальних досліджень на світовому рівні, нових перспективних міждисциплінарних напрямів наукових досліджень і науковотехнічних розробок, координації спільної діяльності та ефективного використання ресурсів за визначеним науковим напрямом. Державні ключові лабораторії можуть бути новою юридичною особою або об'єднанням наукових груп установ та/або університетів, академій, інститутів на основі договору про спільну наукову діяльність з фінансуванням за рахунок цільових програм Національного фонду досліджень та інших фондів, міжнародних грантів та коштів сторін – учасників такої лабораторії. Статус державної ключової лабораторії надається на період від 5 до 7 років. Державні ключові лабораторії є важливими елементами дослідницької інфраструктури, які сприяють інтеграції академічної та університетської науки. Центри колективного користування науковим обладнанням утворюються у формі структурного підрозділу наукової установи, вищого навчального закладу або самостійної юридичної особи з метою надання доступу до унікального обладнання для проведення наукових досліджень вітчизняними та іноземними вченими. Завданнями Центру є: сприяння реалізації державних цільових наукових і науково-технічних програм та наукових (науково-технічних) проектів за визначеними пріоритетними 28 тематичними напрямами наукових досліджень і науково-технічних розробок; залучення студентів та молодих вчених до науково-дослідних та дослідноконструкторських робіт; проведення спільних наукових досліджень вітчизняними та іноземними науковими установами та ВНЗ; сприяння міжнародному науково-технічному співробітництву [138]. В умовах розвитку громадянського суспільства в Україні одним із суб'єктів наукової діяльності є громадські наукові організації (громадські академії наук, наукові товариства, наукові асоціації, спілки, об'єднання тощо), які є об'єднаннями вчених для цілеспрямованого розвитку відповідних напрямів науки, захисту фахових інтересів, координації науково-дослідної роботи, обміну досвідом. Діяльність громадських наукових організацій регулюється законодавством про об'єднання громадян. Громадські наукові організації мають право вносити до органів державної влади пропозиції щодо реалізації та удосконалення державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності, пропонувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих та експертних органів, що утворюються при органах державної влади [138]. У розвинених демократичних країнах існує прямиий взаємозв'язок між підвищенням ролі громадських організацій, які впливають на процеси формування державної політики, та підвищенням рівня соціально-економічного розвитку держави. Особливо це стосується впливу громадськості, передусім наукової, на усвідомлення владними структурами та населенням необхідності вибору такої моделі розвитку суспільства, яка передбачає пріоритетний розвиток науки, і, відповідно, створення передових технологій як гарантії подальшого економічного зростання, досягнення високих стандартів життя [107, с. 52]. Отже, наука, основним результатом діяльності якої є нові знання про оточуючу нас дійсність, має особливе значення для різних сфер загальнолюдської діяльності. Визначальна роль науки на сучасному етапі розвитку потребує відповідної уваги держави до забезпечення умов здійснення 29 наукової діяльності. Наука є складною і дуже різноманітною сферою людської діяльності, розв'язання її проблем потребує поєднання зусиль органів державної влади та громадянського суспільства. Розвиток науки неможливий без розвитку інтелектуального потенціалу наукових кадрів, без створення сприятливих умов для здійснення наукової та науково-технічної діяльності, гарантування статусу суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, матеріальних та моральних стимулів для забезпечення престижності та пріоритетності науки. 1.2 Зміст державного регулювання наукової і науково-технічної діяльності Вплив держави на наукову та науково-технічну діяльність, як зазначалось вище, здійснюється шляхом державного

регулювання. Регулювання наукової сфери є важливим напрямком діяльності держави, враховуючи конституційний обов'язок держави сприяти розвитку науки та виходячи з того, що рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Державне регулювання – це здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та інших процесів з метою їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативним явищам у суспільстві [89, с. 118–119]. Державне регулювання відрізняється від державного управління як владно-розпорядчої діяльності. Досить поширеним є визначення державного управління як самостійного виду державної діяльності, що має організуючий, виконавчо-розпорядчий, підзаконний характер, особливої групи державних органів (посадових осіб) щодо практичної реалізації функцій і завдань держави в процесі повсякденного 30 й безпосереднього керівництва економічним, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом [4, с. 8]. Окремі науковці цілком слушно розглядають таке визначення «вузькою інтерпретацією» державного управління. За «широкого тлумачення» державне управління характеризується як діяльність усіх без винятку органів державної влади в частині виконання ними управлінських функцій [32, с. 13]. Слід погодитися з думкою, що основний зміст і сутність державного управління полягає в організаційному впливі носіїв державно-владних повноважень на суспільні відносини та процеси з метою їх упорядкування, координації й регулювання шляхом різного роду нормотворчих і розпорядчих дій [187, с. 196]. Автори «Малої енциклопедії теорії держави і права» визначають державне управління, як організуючу, виконавчу і розпорядчу діяльність, що здійснюється на підставі законів та інших нормативних актів. Сутність державного управління полягає у здійсненні організуючого управлінського впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання заходів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, її окремих територій, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, створення умов для реалізації громадянами їх прав і свобод. За змістом поняття державне управління є вужчим ніж категорія «державне регулювання», оскільки досягнення цілей пов'язується із застосуванням, насамперед, адміністративних методів. Державне регулювання – забезпечений ресурсами держави комплекс організаційних, економічних, правових заходів у різноманітних сферах життєдіяльності суспільства з метою упорядкування суспільних процесів, встановлення загальних правил і норм поведінки, а також попередження негативних явищ у суспільстві [70, с. 67–68]. Загально визнаним є твердження, що і державне регулювання і державне управління є соціальними явищами, яким притаманні 31 як спільні, так і відмінні ознаки, що мають по суті одну сферу застосування. Різниця між цими двома поняттями полягає у характері впливу на суспільні відносини та межах такого впливу. Спільні риси, що притаманні регулюванню та управлінню, зумовлені тим, що вони є різновидами організаційної діяльності держави, спрямованої на впорядкування певних суспільних явищ, процесів або об'єктів [174]. На сучасному етапі розвитку української держави превалюючого значення набуває державне регулювання, оскільки законодавство поширюється на всі галузі та сфери і є прерогативою держави [5, с. 9]. Державне регулювання визначають і як сукупність інструментів, за допомогою яких відповідні органи держави на базі законодавства та в межах своєї компетенції здійснюють вплив на процес функціонування тієї чи іншої сфери суспільного життя [61]. С. Г. Бублик визначає сутність державного регулювання науково-технологічної діяльності як сукупність методів і форм цілеспрямованого функціонального впливу суб'єктів державного управління та регулювання на суб'єкти науковотехнологічної діяльності з метою економічного, правового і адміністративного забезпечення взаємовідносин між об'єктами державного регулювання та формування взаємовигідних умов для здійснення ними на систематичній основі видів діяльності, які пов'язані зі створенням, удосконаленням, розповсюдженням та застосуванням наукового і технологічного знання

на різних рівнях державного впливу [19, с. 106]. З огляду на зміст поняття «державне управління» та «державне регулювання» спрямовані на досягнення однієї мети: впорядкування соціальних об'єктів та соціальних процесів, переведення їх з одного стану в інший. Якщо державне управління передбачає насамперед організуючий і розпорядчий вплив на об'єкти управління шляхом використання певних повноважень, то державне регулювання передбачає не тільки вплив на об'єкти управління, а й вплив на суспільне середовище цих об'єктів [2, с. 63–66]. На переконливу думку В. П. Нагребельного, категорії «державне управління» та «державне регулювання» безпідставно ототожнюються, хоча за 32 сутністю вони збігаються лише частково. Державне регулювання, виходячи з аналізу відповідних правових актів і наукових джерел, застосовується не лише в межах виконавчої влади і передбачає вплив не лише на певні об'єкти управління, а й на суспільне середовище, передусім, за допомогою широкого спектра правових та організаційних засобів [88, с. 212]. «Змістовна сутність державного регулювання (на відміну від державного управління як владнорозпорядчої діяльності) полягає у використанні переважно непрямих (економічних, стимулюючих, заохочувальних) методів управлінського впливу на відповідні об'єкти. Водночас у державному регулюванні застосовуються й методи безпосереднього впливу на об'єкти управління, а тому державне регулювання, зрештою, неможливе без використання методів державного управління. З огляду на цю обставину нормативно-правова основа державного регулювання є значно ширшою, аніж аналогічна основа державного управління» [86, с. 136]. О. В. Сергієнко зауважує, що у загальнонауковому розумінні термін «регулювання» визнається за своїм змістом більш широким порівняно з терміном «управління» і означає вплив не на конкретні об'єкти управління, а на оточуюче середовище, по суті, на ту або іншу сферу спільних відносин. Водночас управління – цілеспрямований владний вплив саме на конкретні об'єкти завдяки використанню притаманних управлінню методів та засобів впливу [174]. Таким чином, державне регулювання є більш широким поняттям, ніж державне управління. Державне регулювання впливає не лише на окремих об'єкт, а й на суспільні відносини у певній сфері загалом. Крім того, слід погодитись з твердженням, що державне регулювання передбачає декілька варіантів майбутньої діяльності керованих об'єктів, створюючи можливість для них діяти найкращим чином [209, с. 56]. Відносини державного регулювання є предметом нормативно-правового регулювання. Нормативне правове регулювання – це регламентація загальних суспільних відносин правовими нормами, закріпленими в нормативно-правових 33 актах, нормативно-правових договорах та інших формах права, які (норми) розраховані на багаторазове застосування за наявності передбачених ними обставин. Обсяг суспільних відносин, на які поширюється нормативне правове регулювання, є кількісно невизначеним; коло осіб не окреслене персонально; часові межі дії норм чітко не встановлені (безстроковість дії) [178, с. 263]. Найважливішою формою державної регулюючої діяльності виступає право як регулятор суспільних відносин. За обґрунтованим твердженням О. Ф. Андрійко, право створює умови для досягнення високої ефективності управлінської діяльності. Крім того, право сприяє оптимальному використанню всіх чинників, що впливають на ефективність управління [7, с. 205]. Право фактично опосередковує майже увесь комплекс управлінських дій, є визначальним елементом правомірності здійснення державного управління і державного регулювання, створює режим їх легітимності і законності, закріплює суб'єктивно обґрунтовані організаційні структури та раціональний порядок їх діяльності, тобто створює необхідні передумови для досягнення ефективності управлінських рішень та їх результативності [88, с. 212]. Такий вплив права на суспільні відносини обумовлює необхідність неухильного дотримання правових приписів та вимагає постійного їх вдосконалення. Не існує односторонньої залежності між державним регулюванням і державним управлінням та правом: що якісніше функціонує управлінський процес, то ефективнішим є власне юридичний механізм державного управління та державного регулювання. Таким чином, у забезпеченні правом належного рівня урегульованості суспільних відносин полягає один із найістотніших проявів впливу права на ефективність державного регулювання та державного управління [86, с. 137–

138]. З аналізу відповідних наукових робіт можна зробити висновок, що державне регулювання та управління застосовується не лише в межах виконавчої влади. Як справедливо вказує В. Б. Авер'янов, в демократичній державі функції виконавчої влади здійснюються не тільки виключно державними органами, а й окремими недержавними суб'єктами. Функції та 34 повноваження виконавчої влади можуть бути делеговані державою як органам місцевого самоврядування, так і деяким іншим недержавним інституціям (наприклад, окремим громадським організаціям). «Як державне управління у певній своїй частині реалізується поза межами виконавчої влади, так і виконавча влада у певній своїй частині реалізується (або може реалізуватися) поза межами державного управління» [1, с. 174–175]. Потреба ефективного управління сучасними суспільними процесами передбачає значну регулюючу роль органів державної влади у всіх сферах суспільного життя. У процесі державного регулювання реалізуються завдання, функції та інтереси держави, для його здійснення створюються спеціальні органи, встановлюються посади), що діють в рамках законів та в межах визначених для них повноважень [5, с. 11]. Регулююча роль органів державної влади розкривається через функції, як основні напрямки державної діяльності у тій чи іншій сфері. За обґрунтованим визначенням Т. М. Кравцової функції державного управління – це самостійні, однорідні частини процесу державно-управлінської діяльності із цільовою спрямованістю, які реалізуються відповідними органами державної влади в порядку, визначеному законодавством, з метою виконання функцій держави [59, с. 522]. У науковій літературі по-різному трактується теоретичне поняття «функція», а тому сьогодні не існує його загальноприйнятого визначення. Різний підхід науковців до визначення поняття функції, розбіжності у питанні їх систематизації – одна з головних причин існуючого стану осмислення цієї наукової категорії. Наявність різних дефініцій відображає її складність, а складні явища з багатьма внутрішніми та зовнішніми зв'язками розкриваються шляхом різних характеристик з різноманітними визначеннями та відносинами. Більшість науковців особливий акцент робить на тому, що функції – це частини змісту управлінської діяльності. Функції: обумовлені цілями (завданнями) державної діяльності; мають об'єктивний характер; є складовими цілеспрямованої державно-управлінської діяльності держави; є відносно 35 самостійними та однорідними; безпосередньо виражають владно-організуючу сутність виконавчої влади; реалізуються в процесі державно-управлінських відносин (взаємодія суб'єкта та об'єкта); спрямовані на забезпечення життєво необхідних потреб об'єкта управління [160, с. 73]. Без реалізації функцій неможливе впорядкування спільної суспільної діяльності шляхом забезпечення погоджених індивідуальних дій учасників такої діяльності задля виконання завдань, що постають перед державою [60, с. 27]. Слід враховувати, що частина функцій управління реалізується за межами виконавчої влади, як і частина функцій виконавчої влади може реалізуватись за межами державного управління [33]. У вітчизняній літературі існують різні класифікації функцій державного управління. За змістом та обсягом управління: загальні – носять загальний характер, притаманні органам управління на всіх рівнях, здійснюються у всіх сферах державного управління; спеціальні – здійснюються окремими суб'єктами управління в певній сфері державного управління; допоміжні – безпосередньо не впливають на об'єкт управління, але забезпечують ефективне виконання загальних та спеціальних функцій. За значимістю поставлених цілей: стратегічні – направлені на виконання стратегічних, довгострокових задач та цілей; операційні – направлені на виконання поточних, повсякденних задач та цілей. За сферами впливу: в економічній сфері; у соціальній; у сфері права; у сфері оборони. За напрямом впливу: безпосередньо спрямовані на процеси управління суспільством; опосередковано впливають на процеси управління суспільством. За сутністю: політичні, технічні [59, с. 522–523]. Система функцій залежить від суб'єктів та від особливостей їх функціонування. Для максимально ефективної управлінської діяльності кожен із суб'єктів такої діяльності має бути наділений власними функціями, які не повинні дублюватися іншими суб'єктами управління [55, с. 109]. У діяльності державних органів в науковій сфері Т. М. Мілова виділяє політичну, економічну, соціальну, культурну, екологічну та зовнішню функції. Зокрема, політична функція

держави у науковій сфері полягає у виробленні 36 основних цілей, напрямів та принципів державної політики у сфері наукової діяльності; економічна функція – у фінансуванні та матеріальному забезпеченні фундаментальних досліджень, створенні ринку наукової продукції та впровадженні досягнень науки і техніки в усі сфери суспільного життя; соціальна функція проявляється у створенні соціально-економічних умов для формування та ефективного використання наукового та науково-технічного потенціалу, включаючи державну підтримку суб'єктів цієї діяльності; підвищення престижу наукової діяльності, підтримку та заохочення наукової молоді; пенсійне забезпечення та соціальний захист суб'єктів наукової діяльності; культурна функція передбачає сприяння розвитку науки у цілому (ст. 54 Конституції України); екологічна функція, відповідно до статті 16 Конституції, передбачає забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території держави; зовнішньою функцією є діяльність держави щодо встановлення наукових зв'язків України зі світовим співтовариством (ст. 54 Конституції України) тощо [80, с. 90]. Функції держави у здійсненні наукової політики, на нашу думку, можна визначити як головні напрями діяльності державних органів, що визначають зміст державного регулювання наукової і науково-технічної діяльності. Функції встановлюються залежно від завдань, що стоять перед державою і є засобами реалізації цих завдань. Слід погодитись з думкою, що усі функції держави, у тому числі й її функції у сфері науки – явища відносно стабільні, однак, вони та механізм їх реалізації не є незмінними, вони безперервно розвиваються та вдосконалюються в ході їх здійснення [80, с. 92]. З розвитком суспільних відносин нові завдання держави зумовлюють і новий зміст її діяльності, визначають засоби державного регулювання і управління, систему та структуру органів державного управління. Регулювання наукової діяльності реалізується як державна наукова політика. Проведення цілеспрямованої комплексної державної політики в галузі науки передбачає створення єдиної правової бази, формування і реалізацію єдиної політики, гарантію прав людини у сфері наукової діяльності. Основними 37 цілями державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності є: забезпечення наукового обґрунтування визначення стратегічних завдань розвитку економіки та суспільства; досягнення високого рівня розвитку науки і техніки; примноження національного багатства на основі використання наукових досягнень; зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень; створення умов для досягнення високого рівня життя кожного громадянина, його фізичного, духовного та інтелектуального розвитку шляхом використання сучасних досягнень науки і техніки; створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності; забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості; сприяння розвитку наукової і науковотехнічної діяльності у підприємницькому секторі; інтеграція вітчизняного сектору наукових досліджень у світовий науковий та Європейський дослідницький простір. Вказані цілі обумовлюють принципи здійснення державного регулювання наукової і науково-технічної діяльності. В процесі здійснення державного регулювання держава керується принципами єдності науково-технічного, економічного, соціального та духовного розвитку суспільства, додержання вимог екологічної безпеки, визнання свободи наукової творчості, збалансованості розвитку фундаментальних і прикладних наукових досліджень, свободи поширення відкритої науково-технічної інформації, відкритості для міжнародного науково-технічного співробітництва. Отже, державне регулювання є формою державного впливу на суспільні відносини у сфері наукової діяльності. Держава здійснює регулювання посередництвом різних органів та організацій, які в цілому складають систему суб'єктів регулювання у сфері наукової та науково-технічної діяльності. Успішна діяльність держави тісно пов'язана з ефективною роботою всіх суб'єктів. Наукова діяльність порівняно недавно почала розглядатись в якості об'єкта регулювання та управління. Управління наукою в теорії адміністративного права традиційно відносять до підрозділів управління соціально-культурною сферою. Відмінною рисою названої сфери є те, що вона пов'язана не тільки з матеріальними цінностями, а й значною мірою з духовними потребами громадян. Цілком поділяємо

думку, що для впорядкування суспільних відносин у сфері наукової та науково-технічної діяльності на сучасному етапі більшою мірою застосовується державне регулювання, яке передбачає не тільки вплив на об'єкти управління, а й вплив на суспільне середовище. Організаційні та правові засоби державного регулювання є ширшими, ніж методи державного управління. Крім того, застосування переважно державного регулювання обумовлене специфікою наукової діяльності, основним принципом якої є свобода наукової творчості. Методи прямого організаційно-розпорядчого впливу держави не завжди можуть бути ефективними для впорядкування суспільних відносин у цій сфері. В. М. Савіщенко справедливо зауважує, що система державної політики у сфері науки передбачає не лише здійснення управлінських функцій, але також стимулювання самостійного розвитку науки з використанням допомоги держави, але своїми силами та за своїм розумінням. Сутність державного регулювання наукової діяльності розкривають його функції та засоби, які забезпечуються інструментами реалізації державної політики. Відповідно до частини другої статті 45 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» держава забезпечує: 1) соціально-економічні, організаційні, правові умови для формування та ефективного використання наукового та науково-технічного потенціалу, включаючи державну підтримку суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності; 2) створення сучасної наукової інфраструктури і системи інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, інтеграцію освіти, науки і виробництва; 3) підготовку кадрів у сфері наукової і науково-технічної діяльності вищими навчальними закладами, закладами післядипломної освіти, науковими установами, а також спеціалізованими загальноосвітніми навчальними закладами, які взаємодіють між собою та з науковими установами; 4) підвищення престижності наукової і науково-технічної діяльності, підтримку та заохочення молодих вчених; 5) фінансування та матеріальне забезпечення фундаментальних та прикладних досліджень; 6) організацію прогнозування тенденцій науково-технічного розвитку на довгостроковий та середньостроковий періоди; 7) підтримку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, державних цільових наукових і науково-технічних програм та концентрацію ресурсів для їх реалізації; 8) створення ринку наукової і науковотехнічної продукції та впровадження досягнень науки і техніки в усі сфери суспільного життя; 9) правову охорону інтелектуальної власності та створення умов для її ефективного використання; 10) організацію і проведення статистичних спостережень у сфері наукової і науково-технічної діяльності; 11) проведення наукової і науково-технічної експертизи виробництва, нових технологій, техніки, результатів досліджень, наукових (науково-технічних) програм і проектів тощо; 12) стимулювання наукової та науково-технічної творчості, винахідництва; 13) пропагування наукових та науково-технічних досягнень, винаходів, нових сучасних технологій, внеску України у розвиток світової науки і техніки; 14) встановлення взаємовигідних зв'язків з іншими державами для інтеграції вітчизняної та світової науки, входження вітчизняної науки у світовий науковий та Європейський дослідницький простір. В. М. Савіщенко обґрунтовано зазначає, що метою державної політики у сфері науки є забезпечення формування та примноження вітчизняного наукового та науково-технічного потенціалу, його ефективного використання, впровадження сучасних досягнень науки і техніки для примноження національного багатства, підвищення рівня життя і забезпечення фізичного, духовного та інтелектуального розвитку кожного громадянина, зміцнення національної безпеки. Державне регулювання у сфері наукової діяльності повинне здійснюватись з урахуванням існуючих конституційних норм.

Організація та здійснення наукової та науково-технічної діяльності в Україні регулюються цілою низкою нормативно-правових актів. Пропонується розглядати становлення вітчизняного законодавства з 1991 року. За радянських часів в Україні провадилась значна частина наукових досліджень, здійснювалось централізоване державне фінансування та централізоване управління. З часу проголошення незалежності України українське законодавство розвивалось та частково оновлювалось на потребу часу. Узагальнення накопиченого досвіду державного регулювання й визначення можливих напрямів розвитку науки особливо важливі саме зараз, коли ставляться масштабні

реформаторські завдання. Із здобуттям незалежності розпочався процес формування державної наукової політики України та створення системи державного управління у цій сфері. З метою створення правових основ державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності, які базувались на Декларації про державний суверенітет України та Акті проголошення незалежності України 13 грудня 1991 р. був ухвалений Закон України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності». У цьому Законі проголошувалось, що держава надає пріоритетну підтримку розвитку науки як визначального джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створює умови для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері науково-технічної діяльності, забезпечує використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для вирішення соціальних, економічних, культурних та інших проблем [137]. Закон визначив роль держави в розвитку науки і техніки, форми та методи державного впливу на науково-технічній сфері, повноваження державних органів у здійсненні науково-технічної політики. Законом окреслено основні цілі державної науково-технічної політики: примноження національного багатства на основі використання науково-технічних досягнень та створення умов для досягнення високого рівня життя кожного громадянина, його фізичного, духовного та інтелектуального розвитку, поліпшення умов праці шляхом використання сучасних досягнень науки і техніки, забезпечення вільного розвитку науково-технічної творчості. Даний Закон заклав основи державної наукової політики, визначив основні механізми її формування та реалізації. Формування органів управління науковою сферою відбувалось одночасно з створенням нового національного законодавства. Ще постановою Кабінету Міністрів Української РСР від 16 серпня 1991 р. утворений Комітет по науковотехнічному прогресу при Кабінеті Міністрів України, а Постановою Кабінету Міністрів України від 12 лютого 1992 р. № 72 затверджене Положення про нього. Проголошення України незалежною державою стало також початком нового етапу в діяльності Академії наук. Указами Президента України «Про забезпечення діяльності та розвитку Академії наук України» від 20 січня 1992 р. № 43 та «Про державну підтримку наукової діяльності Академії наук України» від 22 березня 1994 р. № 100, утверджено визнання Академії вищою державною науковою організацією України, яка одержала статус національної установи [87, с. 6]. Протягом 1990–1993 років було створено чотири нові державні академії наук – Українську академію аграрних наук (УААН), 43 Академію педагогічних наук України (АПНУ), Академію медичних наук України (АМНУ) та Академію правових наук України. У 1992 році було утворено Державний комітет України з питань науки і технологій, як центральний орган державної виконавчої влади, підвідомчий Кабінету Міністрів України, який організує роботу по здійсненню державної наукової й науково-технічної політики і несе відповідальність за ефективне використання науково-технічного потенціалу України, фінансових і матеріальних ресурсів, що виділяються державою на розвиток науки і техніки, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 1992 р. № 396 «Питання Державного комітету України з питань науки і технологій». У жовтні 1992 року постановою Верховної Ради України були затверджені пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, на основі яких Кабінет Міністрів України мав забезпечити формування і реалізацію державних науково-технічних програм як головного інструменту реалізації науковотехнологічної політики України [149]. Починаючи з 1993 року в Україні було здійснено заходи щодо законодавчого врегулювання системи правової охорони інтелектуальної власності та були прийняті закони України від 25 червня 1993 р. № 3322-ХІІ «Про науково-технічну інформацію», від 10 лютого 1995 р. № 51/95-ВР «Про наукову і науково-технічну експертизу». Закон України «Про науково-технічну інформацію» визначив основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного та соціального прогресу країни [139]. Метою Закону стало створення правової бази для одержання та використання науково-технічної інформації. Оскільки без належного забезпечення науково-технічною інформацією неможливий успішний розвиток економіки, ухвалення цього Закону стало поштовхом для

розвитку системи науково-технічної інформації. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10 лютого 1995 р. визначив правові, організаційні та фінансові основи експертної діяльності в науково-технічній сфері, а також загальні основи і 44 принципи регулювання суспільних відносин у галузі організації й проведення наукової та науково-технічної експертизи [140]. Наукова і науково-технічна експертиза проводяться з метою забезпечення наукового обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових, науково-технічних, соціально-економічних, екологічних програм та проектів, експертні оцінки стають підґрунтям для визначення напрямів науково-технічної діяльності. Важливість ухвалення Закону України «Про наукову і науковотехнічну експертизу» визначається й тим, що на основі експертних висновків робиться оцінка ефективності використання науково-технічного потенціалу, результатів досліджень. Указом Президента України від 03 серпня 1995 р. № 697 з метою координації та здійснення єдиної державної політики в сфері науки і науковотехнічної діяльності, прискореного освоєння критичних та наукоємних технологій і оновлення на цій основі виробництва ліквідовано Державний комітет України з питань науки і утворено Державний комітет України з питань науки, техніки та промислової політики. З прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України були закладені конституційні засади державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності. Відповідно до статті 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством [56]. На основі сформованих конституційних принципів розпочався новий етап становлення правового забезпечення державного регулювання наукової та науково-технічної діяльності. Був оновлений базовий Закон «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності», він викладений у новій редакції від 01 грудня 1998 р. та отримав назву «Про наукову і науково-технічну діяльність». У Законі враховані нові реалії розвитку 45 держави і суспільства. До переваг оновленого Закону можна віднести чітке визначення форм і методів державного регулювання та управління у науковій і науково-технічній діяльності [103, с. 101]. Закон врегулював відносини, пов'язані з науковою й науково-технічною діяльністю та мав за мету створити умови для підвищення ефективності наукових досліджень і використання їх результатів для забезпечення розвитку всіх сфер суспільного життя [135]. Практичне застосування певних норм законодавства виявляло деякі прогалини та недоліки у правовому регулюванні. Крім того, суспільний розвиток вимагає вдосконалення законодавчої бази. Тому в подальшому до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» майже щороку вносились відповідні зміни й доповнення. У зв'язку із встановленням в Конституції України системи державних органів та закріпленням їх компетенції Закон визначив повноваження Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) та центральних органів виконавчої влади щодо здійснення державного регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності, зокрема, у 1996 році утворене Міністерство України у справах науки і технологій як центральний орган виконавчої влади, який забезпечував проведення у життя державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності (Указ Президента України від 26 липня 1996 р. № 596 «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України»). З метою стимулювання інновацій і впровадження наукових результатів у виробництво, апробації механізмів підтримки реалізації результатів досліджень у 1999 році було введено в дію Закон України від 16 липня 1999 р. № 991-XIV «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», який визначив правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків. Закон визначив повноваження центрального органу виконавчої влади з державної реєстрації технологічного парку. Постановою Верховної Ради України від 13 липня 1999 р. № 916-XIV було 46 схвалено Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку

України. Концепція ґрунтувалась на визнанні того, що науково-технологічний та інноваційний розвиток є невід'ємною складовою задоволення широкого комплексу національних інтересів держави, що реальну незалежність і безпеку мають лише країни, здатні забезпечувати оволодіння новими знаннями та ефективно їх використання. Однією з основ Концепції стає віднесення збереження та підвищення якості науково-технологічного потенціалу до пріоритетних національних інтересів України [134]. Ця Концепція визначила, що вироблення та реалізація ефективної державної науково-технічної та інноваційної політики потребують певного вдосконалення управління у сфері науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт та реалізації інновацій. Основні заходи мають бути спрямовані на реформування центральних органів виконавчої влади за функціональним принципом, забезпечення структурної повноти їх повноважень, більш чітке визначення завдань і прав, механізму координації їх взаємодії між собою та з іншими органами виконавчої влади. На цьому етапі відбулась реорганізація органу управління у сфері наукової та науково-технічної діяльності. Указом Президента України від 13 серпня 1999 р. № 987/99 затверджене положення про Державний комітет України з питань науки та інтелектуальної власності – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство освіти України. Вже у наступному 2000 році було утворене Міністерство освіти і науки України як правонаступник Міністерства освіти України та Державного комітету України з питань науки та інтелектуальної власності, головний орган у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності. (Указ Президента України від 07 червня 2000 р. № 773/2000). Важливим кроком на шляху розвитку державного регулювання наукової діяльності було ухвалення Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку 47 науки і техніки» від 11 липня 2001 р., який визначив правові, фінансові й організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні [148]. Закон визначив повноваження КМУ та органів виконавчої влади щодо формування пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні. Схвалення довгострокових програм наукових досліджень є необхідним для економічного та соціального розвитку країни та збереження наукового потенціалу. З метою забезпечення ефективного використання майнового комплексу НАН України з урахуванням її загальнодержавного статусу та необхідності задоволення державних і суспільних потреб 07 лютого 2002 р. Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про особливості правового режиму майнового комплексу Національної академії наук України». Ним були визначені повноваження Академії щодо списання, продажу майна, яке знаходиться на її балансі, передачі його з балансу на баланс та в оренду, надано права Академії, її організаціям бути засновниками підприємств змішаної форми власності, забезпечено захист нерухомого майна та земельних ділянок НАН України від стягнення за борги, відчуження та вилучення. Надання НАН України таких повноважень забезпечило правову захищеність майна академії, підвищило відповідальність за його використання, розширило джерела фінансування наукових досліджень та оновлення матеріальнотехнічної бази науки. У зв'язку з цим норми законодавства щодо майнового комплексу НАН України поширено на майновий комплекс галузевих академій наук (Закон України від 29 червня 2004 р. № 1911-IV (у новій редакції)). У Законі України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» [146] визначаються особливості правового режиму діяльності НАН України, галузевих академій наук та особливості управління державним майном, яке закріплено за установами, організаціями та підприємствами, які перебувають у віданні Національної академії наук України та галузевих академій наук. 48 Необхідність переходу економіки на інноваційний шлях розвитку викликала потребу його законодавчого забезпечення. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04 липня 2002 р. встановив правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановив форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на

підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом [132]. Закон передбачав надання фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності та визначав джерела такої підтримки. Однак ці норми так і не були реалізовані, законами про Державний бюджет на 2003, 2004 та 2005 роки зупинялись норми щодо податкових та митних пільг. А Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» із Закону «Про інноваційну діяльність» виключені статті, що передбачали особливості оподаткування та митного регулювання інноваційних підприємств [103, с. 104]. У квітні 2004 року було прийнято Закон України № 1676-IV «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій». Програма спрямована на запровадження моделі сталого економічного зростання вітчизняних підприємств шляхом удосконалення структури їх основного капіталу та інтенсивного інвестування високотехнологічного виробництва. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. спрямований на забезпечення ефективного використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу України, технологічності виробництва продукції [115]. Закон визначив поняття трансферу технологій та встановив форми державного регулювання у сфері трансферу технологій і види договорів про трансфер. Ухвалення Закону було важливим для впровадження процесу комерціалізації технологій. Положення Закону спрямовані на одночасний захист інтересів держави, авторів технологій, підприємств, установ та організацій у процесі створення та передачі технологій. З метою активізації діяльності у сфері трансферу технологій, як 49 складової частини інноваційної діяльності в Україні у 2012 році цей Закон було викладено в новій редакції. Зокрема, уточнено та доповнено деякі терміни, визначено нові, розширено повноваження уповноваженого органу у сфері трансферу технологій, започатковано реєстрацію переданих технологій, що створені за державні кошти. Закон України «Про наукові парки» від 25 червня 2009 р. врегулював правові, економічні, організаційні відносини, пов'язані із створенням та функціонуванням наукових парків, і спрямований на інтенсифікацію процесів розроблення, впровадження, виробництва інноваційних продуктів та інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках [136]. Згідно з цим Законом наукові парки створюються з метою розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі та/або науковій установі, ефективного та раціонального використання наявного наукового потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень і їх впровадження на вітчизняному та закордонному ринках. Законом встановлені гарантії державної підтримки наукових парків, щодо розміщення державного замовлення, звільнення від сплати ввізного мита на наукове, лабораторне і дослідницьке обладнання. У 2011 році з метою забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках ухвалено Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [147]. Необхідність ухвалення цього закону була викликана світовими тенденціями в науково-технологічному розвитку. Законом було визначено стратегічні і середньострокові пріоритетні напрями інноваційного розвитку суспільства, реалізація яких має здійснюватися за безпосередньої участі вітчизняної науки на основі нових наукових розробок і технологій. 50 У цей період також відбулися зміни в структурі органів державної влади. Указом Президента «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09 грудня 2010 р. № 1085/2010 утворені Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, як центральний орган виконавчої влади основними завданнями якого є формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, інновацій та інформатизації, інтелектуальної власності та Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України для реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. 28 лютого 2013 р. внесені зміни до згаданого Указу, якими утворене Міністерство освіти і науки України. У 2014 році Уряд реорганізував Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації, створивши

центральний орган виконавчої влади з реалізації політики у сфері електронного урядування – Державну службу з питань електронного урядування. Відповідна постанова Кабінету Міністрів України прийнята 04 червня 2014 р. Згідно з постановою, Міністерство освіти і науки України є правонаступником прав та обов'язків Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації, Міністерству освіти і науки повернуті повноваження в управлінні наукою. Головною новелою в сучасному законодавстві України, яке регулює відносини у сфері вищої освіти є Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р., який встановлює основні принципи правового та організаційного функціонування системи вищої освіти, зокрема принципи автономії вищого навчального закладу, поєднання освіти з наукою і виробництвом [202, с. 35]. Поєднання вищої освіти і науки є умовою модернізації системи освіти. Наукова діяльність навчальних закладів має забезпечувати відповідність змісту освіти сучасним досягненням у галузі науки, техніки і культури. Вища освіта є основою людського розвитку та прогресу суспільства, вона забезпечує індивідуальний розвиток особистості, майбутнього фахівця, формує інтелектуальний, духовний та виробничий 51 потенціал держави, виступає стратегічним ресурсом соціально-економічного і культурного розвитку суспільства [176, с. 112]. Основні зміни в законодавстві про вищу освіту полягали у наступному. По-перше, створено дієву систему стримувань та противаг у сфері управління вищим навчальним закладом. Така система є синергією між державою, керівником, вченою радою, органами громадського самоврядування, громадськими організаціями, бізнесом. По-друге, посилено зв'язки вищої освіти, науки та інновації з науковими установами та високотехнологічними виробництвами. По-третє, запроваджено механізми захисту та управління інтелектуальної власності, отриманої в результаті діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ. По-четверте, принципово важливим є надання широких автономій вищим навчальним закладам. Так, відповідно до нового Закону «Про вищу освіту» автономія вищих навчальних закладів реалізується шляхом створення умов для забезпечення самостійності в прийнятті рішень вищими навчальними закладами щодо освітньо-наукового, інноваційного, організаційного, кадрового, економічного напрямів діяльності та розвитку академічних свобод. По-п'яте, удосконалено майнові відносини у сфері вищої освіти, зокрема щодо формування матеріально-технічної бази (передача засновниками майна вищим навчальним закладам на праві господарського відання) [105]. В Україні, як і в інших розвинених країнах світу, вища освіта визнана однією із провідних галузей розвитку суспільства. Основною метою державної політики в галузі освіти є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом: гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави; підвищення якості вищої освіти та 52 забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти; розвитку автономії вищих навчальних закладів та академічної свободи; забезпечення розвитку наукової діяльності вищих навчальних закладів. Новий Закон України «Про вищу освіту» має значні переваги, чітко визначивши основи наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах, що дасть змогу підвищити рівень здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу [109, с. 134]. 27 червня 2015 р. Верховною Радою України було прийнято Закон «Про ратифікацію Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу Горизонт 2020 – Рамкова програма з досліджень та інновацій (2014–2020)». Таким чином, Україна стала асоційованим членом цієї програми, що дозволяє розширити можливості участі українських науково-дослідних організацій та університетів у сфері європейських наукових досліджень і сприяє всебічному розвитку партнерських взаємовідносин між

Україною та ЄС, а українським ученим спільно з європейськими партнерами на рівних брати участь у її реалізації. Завдяки статусу асоційованого члена програми «Горизонт 2020» Україна отримала доступ до інструментів фінансування малих і середніх підприємств, а також до так званого *risk finance* для підтримки найбільш сміливих підприємницьких ідей. Участь у програмі та виграні гранти на реалізацію дослідницьких проєктів дають можливість українській науці та економіці вийти на міжнародний рівень, значно підвищити інноваційність економіки. Участь у Європейських наукових програмах свідчить про початок нового етапу національної наукової політики [95, с. 10]. У зв'язку з цим постала проблема вдосконалення законодавчих та інших нормативних актів у сфері наукової та науковотехнічної діяльності з метою створення правової бази, відповідної стану 53 розвитку суспільства і науки. Система управління наукою потребувала невідкладної реформи. Історично сформовані механізми організації та фінансування науки не могли залишатися незмінними, та вимагалося сприяння держави у переході від практично повністю державної науки до утворення нових форм, джерел фінансування та організації наукової діяльності. Таким чином, у зв'язку із ускладненням об'єкта управління, необхідно було розробити такі підходи та міри, які підтримують розвиток науки, утворюють умови для реалізації прав особи на свободу наукової творчості та, одночасно, стимулюють віддачу відповідних матеріально-ресурсних, кадрових та інших капіталовкладень [80, с. 90]. Крім того, у зв'язку з ускладненням об'єкта управління, у якому з'явилися ринкові елементи, необхідно було розробити підходи та заходи, які підтримують розвиток науки й одночасно створюють умови для підвищення її економічної віддачі [208]. У проголошеній Президентом України Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» розвиткові вітчизняного наукового потенціалу відведено значну роль. Наука має стати одним з основних елементів вирішення масштабних завдань модернізації країни, забезпечення необхідної обороноздатності і національної безпеки. Реформа наукової сфери передбачає комплекс структурних перетворень системи організації та функціонування науки в Україні, які стосуються академічних та галузевих наукових інституцій і установ вищої освіти. Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення наступних завдань: – удосконалення правової бази розвитку науки на інноваційній основі; – реорганізація (реструктуризація) науки та підвищення ефективності наукових досліджень; – проведення аудиту наукових установ та атестації вчених; – нарощування обсягів фінансування науки; – збалансування підходу до базового та конкурсного фінансування; 54 – створення системи визначення пріоритетних напрямів та координації досліджень; – вдосконалення матеріально-технічної бази та інформаційного забезпечення; – інтеграція науки і освіти; – комерціалізація діяльності наукових установ; – створення системи стимулювання інноваційної діяльності; – забезпечення зміни поколінь в науці; – зміцнення кадрового потенціалу; – досягнення необхідного рівня матеріального забезпечення і соціального захисту співробітників науково-технічної сфери; – інтеграція у світову науку. Наслідком реформування вітчизняної науки має стати створення ефективної системи взаємодії «наука – освіта – економіка – інновації» [162]. 02 липня 2014 року у Верховній Раді України відбулися парламентські слухання на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави». Постановою Верховної Ради України від 11 лютого 2015 р. № 182-VIII було схвалено відповідні рекомендації цих парламентських слухань. У Постанові зазначається, що в сучасних умовах наука та науково-технічна сфера відіграють визначальну роль у ефективному розвитку економік передових країн світу та якісному покращенні життя громадян. Стрімко зростає наукоємність ВВП, збільшується кількість зайнятих у науково-технічній сфері, нарощуються кошти на її фінансове та ресурсне забезпечення. Світовий ринок наукоємної продукції зростає в 2–2,5 рази швидше порівняно з темпами росту світової економіки. В Україні за роки незалежності наука втратила функції впливу на соціально-економічний розвиток держави, до критичного рівня знизився показник вітчизняного науково-технічного потенціалу, що стало загрозою національній безпеці України. Критичний стан вітчизняної науково-технічної сфери значною мірою зумовлено відсутністю ефективної системи державного управління наукою, яка 55 відповідально

відстоювала б дотримання вимог законодавства та сучасні потреби розвитку вітчизняної науки, забезпечувала її взаємодію з виробництвом, здійснювала необхідну координацію наукових досліджень і розробок [151]. 26 листопада 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який визначив правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку у сфері наукової і науково-технічної діяльності, створив умови для провадження наукової і науково-технічної діяльності, задоволення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади. Закон набув чинності у січні 2016 року і визначив: правовий статус суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, державні гарантії соціально-правового статусу вчених, наукових працівників, повноваження суб'єктів державного регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності, основні цілі та напрями державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності, основні принципи державного регулювання, фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності. Закон передбачив низку новацій, пов'язаних з розвитком грантової системи фінансування наукових досліджень, унормуванням процедури виборів та призначення керівників наукових установ, введенням ряду обов'язкових вимог до статутів НАН України і національних галузевих академій наук та багатьма іншими питаннями. Закон містить ряд новел щодо правового регулювання трудових правовідносин з науковими працівниками, правового статусу та розширення прав наукових установ, запровадження нових організаційних форм та елементів інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності, соціального захисту наукових працівників, підтримки молодих учених, фінансування наукової сфери, зокрема, в частині розширення системи грантового фінансування наукових і науково-технічних проектів тощо [100]. Аналіз основних положень Закону України «Про наукову і науковотехнічну діяльність» дає можливість зробити висновок щодо поступального 56 розвитку нормативно-правового забезпечення вітчизняної науково-освітньої галузі відповідно до світових стандартів. Слід погодитись з думкою, що які б закони не приймалися, їх цінність буде мінімальною, якщо вони не будуть виконуватись усіма, якщо не існуватиме реальних механізмів дотримання чинного законодавства [9, с. 109]. В юридичній літературі пропонується поділ нормативно-правових актів, які регулюють наукову та науково-технічну діяльність на ті, які безпосередньо впливають на таку діяльність, та ті, які впливають на неї опосередковано [41, с. 23]. У зв'язку з цим, варто зазначити, що крім вищезгаданих, були прийняті такі важливі для регулювання наукової та науково-технічної діяльності закони: «Про космічну діяльність» (1996 р.) [135], «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.) [141], «Про державне прогнозування і розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (2000 р.) [114], «Про державну підтримку малого підприємництва» (2000 р.) [117], «Про стандартизацію» (2001 р.) [154], «Про Загальнодержавну (Національну) космічну програму України на 2003–2007 роки» (2002 р.) [118], «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво» (2002 р.) [150], «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (2003 р.) [119], «Про державні цільові програми» (2004 р.) [116]. Прийнято Бюджетний кодекс України (2001 р.) [22], Митний кодекс (2002 р.) [78], Господарський кодекс (2003 р.) [30] та Цивільний кодекс (2003 р.) [200]. Таким чином, протягом існування незалежної української держави в Україні створена законодавча база у сфері науки і науково-технічної діяльності. Українське законодавство про науку протягом свого становлення розвивалось та частково оновлювалось на потребу часу. Як правильно зазначає А. О. Селіванов, дбати про науку неможливо без досконалих законів [173, с. 190]. В Україні загалом сформована нормативно-правова основа наукової діяльності та її державного регулювання. Вона базується на Конституції 57 України та складається із законів України, Постанов Верховної Ради України, указів Президента, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, Наказів МОН України, інших підзаконних нормативних актів, прийнятих в межах повноважень та відповідно до Конституції України і законів України. Важливу роль відіграють Кодекси та чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість

яких надана Верховною Радою України. Правова база регулювання наукової та науково-технічної діяльності – це система нормативно-правових актів спрямованих на впорядкування суспільних відносин у сфері науки в Україні. Становлення законодавства розглянуто в історичному розвитку з урахуванням впливу на цей процес соціальнополітичних та економічних чинників. Розвиток суспільства і держави на певних етапах активізував нормативну діяльність, зокрема і у сфері регулювання науки. Аналіз формування сучасної правової бази державного регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності, дозволяє виділити три періоди становлення та розвитку відповідного законодавства. Перший – з 1991 року – період становлення національного законодавства: ухвалення закону «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності», законів «Про науково-технічну інформацію», «Про наукову і науково-технічну експертизу», Указів Президента про державну підтримку наукової діяльності Академії наук. Другий – з 1996 року – формування законодавства на основі Конституції України, прийняття у новій редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Ухвалення законів, спрямованих на перехід економіки на інноваційний шлях розвитку, врегулювання діяльності наукових і технологічних парків, державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Третій, пов'язаний з суспільними та політичними змінами 2013– 2014 років, які спричинили реформи у різних сферах, у тому числі й у сфері наукової і науково-технічної діяльності. Ухвалені нові редакції законів «Про наукову і науково-технічну діяльність» та «Про вищу освіту», триває формування нової системи державного регулювання наукової сфери. Закон 58 України «Про наукову і науково-технічну діяльність» у новій редакції передбачає створення низки органів та інших суб'єктів державного регулювання наукової та науково-технічної діяльності, які раніше не мали аналогів в Україні. Реорганізація органу державного регулювання та управління науковою та науково-технічною сферою за роки незалежності України відбувалася декілька разів: у 1991–1992 роках існував Комітет по науково-технічному прогресу; у 1992–1995 роках – Державний комітет з питань науки і технологій; у 1995– 1996 роках – Державний комітет з питань науки, техніки та промислової політики; у 1996–1998 роках – Міністерство у справах науки і технологій; у 1998–2000 роках – Державний комітет з питань науки та інтелектуальної власності; у 2000–2011 роках – Міністерство освіти та науки; у 2011– 2013 роках – Міністерство освіти, науки, молоді та спорту та Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України, з 2013 року – Міністерство освіти і науки України.

Тема 6. Комерціалізація наукових розробок

Сутність трансферу та комерціалізації технологій

Трансфер і комерціалізація технологій являє собою відносно самостійні процеси та можуть існувати окремо один від одного. Тим паче, вони можуть бути взаємопов'язані. У цьому випадку, саме у результаті трансферу технології з'являється можливість успішної комерціалізації.

Трансфер технологій - це передача технології, що оформляється шляхом укладення двостороннього або багатостороннього договору між фізичними та/або юридичними особами, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права і обов'язки щодо технології та /або її складових.

Комерціалізація технологій (від лат. *commercium* - торгівля) - це процес перетворення результатів науково-технічної та інноваційної діяльності в товар і їх ефективна реалізація в промислових масштабах. Комерціалізація є найважливішим елементом інноваційного процесу.

Процес трансферу є ширшим і більш загальним, ніж процес комерціалізації, оскільки здійснює передачу об'єкта до споживача і за наявності комерційної складової, і без неї. Комерційна складова при трансфері технологій часто відсутня тоді, коли впроваджуються соціальні та екологічні новації. Трансфер завершує процес комерціалізації результатом - фактом купівлі - продажу. Тому комерціалізація є складовою процесу трансферу, а процес комерціалізації є складовою інноваційного процесу. Система управління комерціалізацією результатів інноваційної діяльності складається з об'єкта управління та управляючої системи і є складовою системи управління інноваційною діяльністю.

Таким чином, у першому наближенні відмінність між трансфером і комерціалізацією можна укласти у два пункти:

- 1) комерціалізація інновацій передбачає обов'язкове отримання прибутку і не обов'язково пов'язана з підключенням третіх осіб (окрім джерела інновації і кінцевого споживача);
- 2) трансфер інновацій передбачає обов'язкову передачу технології реципієнту, який і здійснює її промислове освоєння, але це не обов'язково пов'язане з отриманням прибутку як власником інновації, так і її реципієнтом (зокрема, це стосується соціальних або екологічних технологій).

Об'єкт трансферу технологій - це наукові та науково - технічні результати, об'єкти права інтелектуальної власності (зокрема, винаходи, корисні моделі, твори наукового, технічного характеру, комп'ютерні програми, комерційні таємниці, ноу-хау або їх сукупність), в яких відображено перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції.

Процес комерціалізації залежно від стадії втілення комерційної ідеї може набувати *проектної або реальної* форми (стадії). Об'єктами комерціалізації можуть бути ресурси, виробничі процеси, результати виробничого процесу (табл. 2).

Таблиця 2 - **Різновиди комерціалізації залежно від стадій втілення комерційної ідеї та об'єкта комерціалізації**

Об'єкт комерціалізації	Стадії втілення комерційної ідеї	
	Проектна	Реальна
Ресурси	Комерціалізація проектів продажу (комерціалізації) ресурсів	Комерціалізація ресурсів
Процеси	Комерціалізація проектів продажу (комерціалізації) процесів	Комерціалізація процесів
Результат	Комерціалізація проектів продажу (комерціалізації) результатів	Комерціалізація результатів

Залежно від цілей підприємця інноваційної сфери діяльності слід виділити такі види процесів комерціалізації, які доцільно об'єднати у відповідні три групи:

- комерціалізація проекту процесу (бізнесу, технології) створення результатів інноваційної діяльності;
- комерціалізація процесу створення результатів інноваційної діяльності;
- комерціалізація результатів інноваційної діяльності.

Комерціалізація проекту процесу зі створення результатів інноваційної діяльності передбачає виведення на ринок з метою повного або часткового продажу проекту зі створення процесу, що реалізує комерційну ідею. Частковий продаж означає залучення до проекту інвесторів та кредиторів (опосередковані споживачі) на взаємовигідних умовах.

Комерціалізація процесу створення результатів інноваційної діяльності - виведення на ринок з метою повного або часткового продажу процесу, що реалізує комерційну ідею.

Комерціалізація результатів інноваційної діяльності - процес виведення на ринок комерційної ідеї у формі нового ресурсу, товару (послуги) або процесу (технології) з метою їх продажу прямим (кінцевим) споживачам.

Структура управління трансфером технологій в організаціях

Ефективне управління об'єктами інтелектуальної власності (ОІВ) та їх активне використання, направлене на створення сучасних, товарів і послуг, що відповідають вимогам ринку, дає істотні конкурентні переваги і дозволяє підприємствам реалізувати свої стратегічні цілі та задачі.

Управління ОІВ на рівні окремо взятого підприємства пов'язане з пошуком способів ефективного створення і використання знань і інформації для досягнення поставлених економічних цілей - таких, як зростання прибутку, економія витрат, збільшення обсягів реалізації продукції.

Інтелектуальна власність є умовою та основою розвитку підприємства в цілому. **ОІВ підприємства** - це сукупність індивідуальних інтелектуальних потенціалів персоналу підприємства, що можуть визвати синергетичний ефект.

Передумовами організації самостійної системи управління інтелектуальними ресурсами в складі системи управління підприємством є: різноманіття форм і видів ОІВ; необхідність розробки комплексної стратегії в області управління інтелектуальним потенціалом підприємств; специфіка інструментів, методів і різноманіття функцій управління ОІВ; значна кількість служб і підрозділів, що беруть участь у процесі генерації і перетворення інформації про ОІВ; необхідність координації в процесі управління ОІВ; висока прибутковість операцій з ОІВ тощо.

Створення і розвиток системи управління ОІВ, забезпечення умов для їх ефективного функціонування, оцінка результативності і пошук шляхів подальшого вдосконалення організації управління - все це найважливіші аспекти управління ОІВ підприємства.

Управління підприємством припускає наявність певних уявлень про формування, використання і особливості відтворення ОІВ (рис. 2). Управління ОІВ припускає виконання ряду функцій, направлених на раціональне формування, використання і розвиток ОІВ підприємства, які можна систематизувати за окремими напрямками діяльності, а саме:

- підсистема управління знаннями;
- підсистема управління НДДКР;
- підсистема управління інноваційним потенціалом;
- підсистема управління внутрішньою і зовнішньою інформацією;
- підсистема управління проблем прав на об'єкти інтелектуальної власності;
- підсистема ринкових досліджень;
- підсистема управління соціально-екологічним трансфером об'єктів інтелектуальної власності;

- підсистема управління комерціалізацією об'єктів інтелектуальної власності;
- підсистема інтелектуального розвитку персоналу підприємства.

Відтворення ОІВ є динамічним процесом, етапи і структура якого аналогічні формам руху капіталу підприємства, проте мають певні істотні особливості. Цей процес включає стадії формування, використання, відновлення і розвитку ОІВ. Формування ОІВ підприємства здійснюється на основі їх придбання, з одного боку, і нарощування власних ОІВ шляхом самостійних розробок і навчання, з другого боку.

Тема 7. Ліцензування інтелектуальної власності..

Розробка та реєстрація ліцензійних договорів

Відповідно до **ліцензійного договору**, одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) **дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності** (ліцензію) на умовах, визначених за взаємною згодою сторін з урахуванням вимог законодавства.

Однією з відмінностей ліцензійного договору від договору передання прав є те, що власник об'єкта права інтелектуальної власності, стосовно якого укладається договір, **залишається колишнім, він не змінюється**.

Зокрема, **ліцензійні договори не підлягають обов'язковій державній реєстрації**. Тим не менш, в останні роки обидві сторони ліцензійного договору сходяться на думці, що така реєстрація для їхнього ж власного спокою просто необхідна. Та й вартість процедури державної реєстрації договору дуже навіть прийнятна. Докладніше про види ліцензії, особливості ліцензійного договору Ви зможете ознайомитися нижче.

Фахівці нашого Агентства грамотно і професійно розроблять ліцензійні договори на Ваші об'єкти інтелектуальної власності, виходячи з конкретно поставлених Вами завдань і необхідних Вам умов.

Ліцензія на використання об'єкта інтелектуальної власності - це письмове повноваження, яке видається особою, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта інтелектуальної власності (ліцензіар), іншій особі (ліцензіату). Дане письмове повноваження дає право ліцензіату на використання цього об'єкта в певній обмеженій сфері.

Ліцензія на використання об'єкта інтелектуальної власності може бути оформлена як окремий документ або бути складовою частиною ліцензійного договору.

Цивільним кодексом України передбачено три види ліцензії: **виняткова, невиключна, одинична**.

Виняткова ліцензія видається лише одному ліцензіату і виключає можливість використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, а також видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері.

Одинична ліцензія видається лише одному ліцензіару і виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензій на використання об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, але не виключає можливості використання ліцензіаром цього об'єкта у зазначеній сфері.

Невиключна ліцензія не виключає можливості використання ліцензіаром об'єкта інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, а також видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері.

Субліцензія - це письмове повноваження, яке видається ліцензіатом на використання об'єкта інтелектуальної власності іншій особі (субліцензіату). Важливою умовою видачі субліцензії є те, що вона може бути видана виключно за письмовою згодою ліцензіара.

Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності

Одним із повноважень особи, яка має майнові права інтелектуальної власності, є виключне право дозволяти використання результату творчої діяльності іншими особами. Це право може бути реалізовано шляхом видачі ліцензії чи укладення ліцензійного договору.

Ліцензія - це дозвіл. Це поняття відоме не лише цивільному, а й іншим галузям права. Наприклад, в адміністративному праві під ним розуміють спеціальний дозвіл, який видається уповноваженими державними органами. Що стосується відносин інтелектуальної власності, то тут ліцензію може видавати особа, яка має майнові авторські права, чи власник охоронного документа (патенту чи свідоцтва) на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку, компонування інтегральної мікросхеми, сорт рослин чи породу тварин.

Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності - це письмове повноваження, видане особою, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності (ліцензіара), іншій особі (ліцензіату), яке надає їй право на використання цього об'єкта в певній обмеженій сфері

Така ліцензія може бути оформлена як окремий документ або бути складовою частиною ліцензійного договору.

Залежно від різноманітних підстав (предмет, обсяг прав, умови і підстави їх надання тощо) можна провести класифікацію ліцензій на види.

За предметом ліцензії розрізняють ліцензії на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку, компонування інтегральної мікросхеми, сорт рослин, породу тварин або об'єкт авторського права.

За обсягом прав, що надаються, розрізняють обмежені і повні ліцензії. ЦК закріплює три види обмежених ліцензій: виключна, одинична, невиключна (ч. 3 ст. 1108 ЦК). Ця відмінність проводиться залежно від того, якою мірою виключена конкуренція ліцензіара та інших осіб зі сфери діяльності ліцензіата. Вибір типу ліцензії залежить передусім від обсягу ринку і характеру об'єкта.

Невиключна ліцензія не виключає можливості використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері. Отже, повноваження власника охоронного документа ні за змістом, ні за обсягом не зменшуються. У цивілістичній літературі невиключну ліцензію ще називають простою.

На практиці невиключні ліцензії поширені, як правило, у тих галузях, де творчі досягнення належать до сфери масового виробництва і широкого споживання. Пояснюється це тим, що тут існує постійна потреба у створеній продукції, тому наявність декількох підприємців не буде перешкоджати її нормальній реалізації. Крім того, декілька ліцензіатів швидше освоюють ринок. Однак слід мати на увазі, що значна перевага невиключних ліцензій свідчить про слабко розвинену економіку, про недостатню конкуренцію на внутрішньому ринку. Отже, невиключний ліцензіат розуміє, що не лише він використовуватиме об'єкт інтелектуальної власності, оскільки на ринку у нього можуть бути конкуренти, які можуть мати аналогічні права (це сам право володілець та інші ліцензіати).

Одинична ліцензія видається лише одному ліцензіату і виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензій на використання об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, але не виключає можливості використання ліцензіаром цього об'єкта у зазначеній сфері. Можливо, саме тому, що поряд із правоволодільцем в обумовлених межах може застосовувати об'єкт інтелектуальної власності лише один ліцензіат, у літературі такий вид ліцензії називають одноособовою. Отже, у випадку видачі такої ліцензії на ринку може бути два конкурента - ліцензіат і правоволоділець.

Виключна ліцензія видається лише одному ліцензіату і виключає можливість використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері.

У цьому випадку ліцензіар надає ліцензіату право виняткового використання предмета ліцензії в обумовлених межах, відмовляючись у той же час від використання і надання іншим особам ліцензій на аналогічних умовах. Однак за цими межами ліцензіар може як самостійно використовувати даний результат, так і видавати іншим особам ліцензії, що не суперечать умовам уже виданої ліцензії. Отже, якщо особа отримала виключну ліцензію, то у неї відсутні конкуренти, оскільки тільки вона має право використовувати об'єкт інтелектуальної власності в обумовлених межах.

Специфіка об'єктів інтелектуальної власності дає можливість ліцензіару вводити різноманітні обмеження при видачі ліцензії. Вони можуть стосуватися території, кількості, способів використання, сфери та терміну застосування предмета ліцензії тощо. Так, територія дії наданого дозволу може збігатися з територіальною сферою чинності

охоронного документа (патенту чи свідоцтва) або бути більш обмеженою. Ліцензія може бути надана не на всі можливі способи використання об'єкта інтелектуальної власності, а лише на деякі (застосування, виготовлення, продаж тощо). Обсяг прав, що надаються, можна обмежити певною сферою або галуззю промисловості чи окреслити за допомогою кількісних показників, наприклад, виробничої потужності, річного випуску продукції тощо. Тобто можливо одночасно надати декілька виключних ліцензій на один і той же результат творчої діяльності в різних межах.

Ліцензія може бути видана у межах строку чинності виключного майнового права на об'єкт інтелектуальної власності. Строк ліцензії залежить від багатьох чинників і мети, що переслідується. Так, ліцензії будуть більш тривалими у випадку високої складності і трудомісткості налагодження виробництва або коли освоєння переданих за ліцензією об'єктів вимагає значних капіталовкладень, будівництва нових споруд тощо.

Виключна ліцензія, як правило, видається з метою усунення небажаної конкуренції, або якщо в силу характеру запатентованого об'єкта обсяг збуту товарів, вироблених на його базі, буде невеликий (наприклад, деяких видів медикаментів).

На практиці часто зустрічаються випадки, коли ліцензіат одержує на одній території виключну ліцензію, а на іншій - невиключну. Або ліцензіар може надати виключну ліцензію на виробництво і невиключну на збут тощо.

Зміст повної ліцензії полягає у тому, що ліцензіар надає ліцензіату повністю всі права на використання об'єкта інтелектуальної власності впродовж усього терміну її дії. У даному випадку ліцензія видається без будь-яких обмежень, тобто ліцензіат фактично займає місце ліцензіара впродовж строку дії ліцензії.

Видача повної ліцензії доцільна у випадку відсутності у ліцензіара достатніх умов для використання об'єкта інтелектуальної власності, у той час як коло потенційних ліцензіатів вкрай обмежене. На практиці такий вид дозволу зустрічається рідко.

Залежно від умов надання розрізняють субліцензії, перехресні, зворотні і відкриті ліцензії.

Субліцензія (залежна ліцензія) - це письмове повноваження на використання об'єкта права інтелектуальної власності, надане іншій особі ліцензіатом за письмовою згодою ліцензіара.

Незалежно від виду ліцензії ліцензіат має право видавати субліцензії лише у випадку, якщо це прямо передбачено в договорі чи додатку до нього. Межі прав, що надаються за субліцензією, обмежуються умовами основної ліцензії. Ліцензіат повинен покласти на субліцензіата такі самі обов'язки, які взяв на себе (наприклад, відносно якості продукції). Оскільки субліцензія може бути надана в межах основної ліцензії, то вона повністю залежить від неї і притіняється у випадку припинення її дії.

Перехресна ліцензія ("крос-ліцензія") передбачає взаємний обмін правами на використання об'єктів інтелектуальної власності, які досить часто доповнюють один одного. Наприклад, у випадку залежних результатів творчої діяльності, коли права, надані більш пізнім патентом, не можуть бути реалізовані без отримання ліцензії на прототип¹, що охороняється іншим патентом. У свою чергу власник останнього зацікавлений у набутті права використання більш досконалих рішень. Тому в цій ситуації обмін ліцензіями є найбільш доцільним способом реалізації прав.

Зворотною називається ліцензія, яка надає ліцензіару право на використання результату творчої діяльності, розробленого ліцензіатом на підставі отриманих від ліцензіара знань у результаті поліпшення і вдосконалення предмета основної ліцензії.

Відкрита ліцензія (так звана ліцензія по праву) має місце у випадку, якщо патентовласник згоден надати право на використання об'єкта інтелектуальної власності будь-якій фізичній або юридичній особі за умови виплати винагороди.

Згідно з чинним законодавством власник патенту може подати до Державного департаменту інтелектуальної власності для офіційного опублікування заяву про надання будь-якій особі права на використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка чи сорту рослин. У цьому випадку мито за підтримання чинності патенту знижується на 50 %, починаючи з року, наступного за роком публікації такої заяви. Особа, яка виявила

бажання скористатися зазначеним дозволом, зобов'язана укласти з патентовласником договір про платежі. За своєю суттю така ліцензія може мати лише невиключний характер, оскільки кілька осіб можуть скористатися наданим правом та й сам патентовласник не позбавляється можливості використовувати об'єкт.

Законодавство України надає патентовласнику право на відкликання відкритої ліцензії, якщо ні від кого не надійшло пропозицій відносно використання об'єкта. У цьому разі річний збір за підтримання чинності патенту сплачується у повному розмірі, починаючи з року, наступного за роком публікації такого клопотання.

Залежно від підстав видачі дозволу (договір чи адміністративний акт компетентного державного органу) розрізняють добровільні і примусові ліцензії.

При наданні добровільної ліцензії дотримується принцип свободи договору. Це виявляється у тому, що сторони вільні у виборі контрагента і визначенні умов дозволу (обсягу прав, що надаються, території і терміну дії ліцензії, розміру і порядку сплати винагороди тощо).

Примусова ліцензія - це дозвіл, що видається без згоди патентовласника компетентним державним органом (судом, господарським судом або Кабінетом Міністрів України) зацікавленій особі на використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка. Ці ж органи визначають у своєму рішенні обсяг такого застосування, термін дії дозволу, розмір і порядок виплати винагороди власнику патенту.

Слід мати на увазі, що наведені класифікації мають умовний характер і їх перелік не є вичерпним. З одного боку, це пояснюється тим, що на практиці ці види ліцензій можуть виступати як у чистому вигляді, так і у поєднанні. З другого боку, аналіз ліцензій за кожною з підстав розподілу, хоча і виявить їх особливі риси, однак дасть односторонню, неповну характеристику. Тому для цілісної картини доцільно кожному конкретну ліцензію розглядати водночас із точки зору різних класифікацій.

Тема 8. Управління інтелектуальною власністю
Державне управління інтелектуальною власністю. Організаційна структура національної системи охорони інтелектуальної власності

Основні засади державного управління інтелектуальною діяльністю визначаються Конституцією України. Держава забезпечує вільний і всебічний розвиток особистості (ст. 23). Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35). Конституція України надає кожному, хто проживає в її межах, право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Кожному держава гарантує свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості та захист інтелектуальної власності.

Безпосереднє керівництво інтелектуальною діяльністю в Україні здійснює Кабінет Міністрів України, який визначає державну політику в цій галузі суспільної діяльності.

За здійснення політики у сфері інтелектуальної власності в Україні відповідає Міністерство освіти і науки України. Виконання конкретних функцій у цій сфері Міносвіти делегувало Державному департаменту інтелектуальної власності.

Держдепартамент проводить єдину державну політику у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. Він здійснює роботи по удосконаленню законодавчої і нормативної бази, міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності, забезпечення умов для введення інтелектуальної власності до господарського обороту, підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтелектуальної власності, взаємодії з громадськими організаціями тощо.

До сфери управління Держдепартаменту включено: - Український інститут промислової власності;

- Українське агентство з авторських і суміжних прав;
- Інститут інтелектуальної власності і права;
- державні інспектори з питань інтелектуальної власності.

Головною функцією Українського інституту промислової власності (Укрпатенту) є здійснення експертизи заявок на об'єкти промислової власності. Саме його експерти проводять експертизу поданих заявниками матеріалів на предмет відповідності умовам правової охорони і видають експертний висновок.

Головною функцією Українського агентства з авторських і суміжних прав (УААСП) є колективне управління правами авторів. УААСП за бажанням автора здійснює підготовку до державної реєстрації об'єктів авторського права і суміжних прав та видачі автору охоронного документу – свідоцтва. Важливою функцією УААСП є надання допомоги авторам щодо захисту їх прав у разі порушення. Державне підприємство „Інтелзахист” опікується питаннями боротьби з порушеннями прав на об'єкти інтелектуальної власності, причому у більшій частині суміжними правами.

Інститут інтелектуальної власності і права виконує функцію підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтелектуальної власності. Він готує спеціалістів і магістрів зі спеціальності „Інтелектуальна власність”, а також в рамках підвищення кваліфікації: патентних повірених, патентознавців, професійних оцінювачів прав на об'єкти інтелектуальної власності тощо.

Головним завданням державних інспекторів з питань інтелектуальної власності, є попередження правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

Інспектори – це повноважні представники Держдепартаменту у всіх регіонах України. Вони вповноважені здійснювати планові й раптові перевірки суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з використанням об'єктів права інтелектуальної власності. При цьому державні інспектори співпрацюють з підрозділами правоохоронних і контрольних органів Міністерства внутрішніх справ, Державної податкової адміністрації та Державної митної служби України [5].

До структури системи правової охорони інтелектуальної власності необхідно віднести й ряд суспільних і недержавних організацій, діяльність яких спрямована на взаємодію авторів, правовласників і державних органів у питаннях правової охорони і захисту інтелектуальної власності.

У складі Академії правових наук створений НДІ інтелектуальної власності, це спеціалізована установа для проведення наукових досліджень у сфері інтелектуальної власності, розробки проектів законів у сфері інтелектуальної власності, підготовки експертних висновків з проблем інтелектуальної власності.

Всеукраїнська асоціація інтелектуальної власності має міжвідомчий характер. Вона сприяє доведенню основних проблем, що існують у сфері інтелектуальної власності, до відома законодавчої та виконавчої гілок влади.

На рис. 2 представлені також громадські організації, що безпосередньо переймаються питаннями інтелектуальної власності і з якими тісно співпрацює Держдепартамент.

Рисунок 2 – Структура державної системи правової охорони інтелектуальної власності

Важливу роль у функціонуванні системи правової охорони інтелектуальної власності відіграє інститут патентних повірених – представників у справах

інтелектуальної власності, які є незалежними і діють на підставі Положення про представників у справах інтелектуальної власності. Патентні повірені надають фізичним і юридичним особам послуги стосовно охорони прав інтелектуальної власності. Представляють їхні інтереси перед Державним департаментом інтелектуальної власності та установами, що входять у сферу його управління. Судовими органами, кредитними установами тощо.

За чинним законодавством саме через патентних повірених здійснюється закордонне патентування вітчизняних винаходів в іноземних державах і навпаки. Патентний повірений повинен бути фахівцем високого рівня в сфері патентного законодавства. Він має володіти не тільки належними діловими якостями, а й керуватися моральними засадами.

Патентний повірений має бути громадянином України, який:

- постійно проживає в Україні;
- має повну вищу освіту, а також повну вищу освіту в сфері охорони інтелектуальної власності;
- має не менше як п'ятирічний досвід практичної роботи в сфері охорони інтелектуальної власності;
- склав кваліфікаційні экзамени, пройшов атестацію та одержав свідоцтво на право займатися діяльністю патентного повіреного [10]

Товариство винахідників і раціоналізаторів України займається популяризацією винахідницької діяльності, надає винахідникам і раціоналізаторам посильну допомогу у їх діяльності.

Українська асоціація власників товарних знаків опікується інтересами власників [18].

Міжнародна система інтелектуальної власності

Основою міжнародної системи інтелектуальної власності є 21 угода. 15 з них регулюють правовідносини у сфері промислової власності та 6 – у сфері авторського права.

Найбільш важливими з них є:

- Паризька Конвенція про охорону промислової власності;
- Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків;
- Договір про патентну кооперацію (договір РСТ);
- Лісабонська угода про охорону місць походження та їх міжнародної реєстрації;
- Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів;
- Договір ВОІВ по авторському праву;
- Римська конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення тощо.

Адмініструє ці договори ВОІВ.

Головними завданнями ВОІВ є:

- поліпшення взаєморозуміння і розвиток співробітництва між державами в інтересах їх взаємної користі на основі поваги до їх суверенітету і рівності;
- заохочення творчої діяльності, сприяння охороні інтелектуальної власності в усьому світі;
- модернізація та підвищення ефективності адміністративної діяльності міжнародних угод, що створені у сфері охорони промислової власності, а також охорона літературних і художніх творів. Контроль за виконанням Угод здійснюють керівні органи ВОІВ.

Конвенція, що засновує ВОІВ, передбачає наявність чотирьох органів: Генеральної Асамблеї, Конференції, Координаційного комітету і Міжнародного бюро ВОІВ (секретаріату).

Генеральна Асамблея ВОІВ, членами якої є держави-члени ВОІВ за умови, що вони також є членами Асамблеї Паризького і (або) Бернського Союзів, а також Швейцарської Конфедерації – країни місця перебування ВОІВ, є верховним органом ВОІВ. На відміну від Генеральної Асамблеї, у Конференції беруть участь усі держави, що є членами ВОІВ. Членами Координаційного комітету є 72 країни, у тому числі Україна. Координаційний комітет – це виконавчий орган Генеральної Асамблеї і Конференції, що виконує консультативні функції.

Генеральна Асамблея і Конференція скликаються на чергові сесії кожні два роки, Координаційний комітет – щорічно. Виконавчим головою ВОІВ є Генеральний Директор, що обирається Генеральною Асамблеєю на шестирічний термін. Секретаріат ВОІВ має назву „Міжнародне бюро”. Секретаріат знаходиться в Женеві.

Членом ВОІВ може стати будь-яка держава – член Паризького або Бернського Союзів, а також будь-яка інша держава, що задовольняє хоча б одній з умов:

- є членом ООН, будь-якої пов'язаної з ООН спеціалізованої установи або членом МАГАТЕ;
- є стороною статуту Міжнародного суду;
- запрошено Генеральною Асамблеєю ВОІВ стати учасником Конвенції про установу ВОІВ.
- Крім системи міжнародних угод, які адмініструє ВОІВ, співробітництво країн у сфері інтелектуальної власності здійснюється в межах регіональних організацій, таких як:
 - Європейська патентна організація (ЄПО);
 - Євразійська патентна організація (ЄАПО);
 - Африканська організація інтелектуальної власності (ОАПІ); Африканська регіональна організація промислової власності (ARIPO).

ВОІВ не наполягає на тому, щоб норми національних законів відповідали нормам міжнародних угод у сфері інтелектуальної власності. Але якщо країна приєдналася до міжнародної угоди, то у правовідносинах з іншими країнами вона повинна керуватися нормами цих угод [18].

Термін “право” означає можливості, які має соціальний суб’єкт, тобто громадянин, а також систему правил соціальної поведінки.

Право – це система (сукупність) правових норм, що пов’язані між собою і утворюють єдине ціле – правову систему.

Право відноситься до нормативних систем суспільства, оскільки воно є специфічним регулятором соціальних відносин, за допомогою якого здійснюється і забезпечується державне управління суспільством.

Суть правової системи полягає в тому, що правові норми стосуються сфери свободи людини, способів та засобів її визначення, обмеження, звільнення від сваволі.

Отже, сутність права є свобода людини, але свобода не будь-яка, а певним чином визначена та забезпечена.

Свобода – це притаманні людині властивість і форма життя, що відображають її прагнення до самовираження, самореалізації, але це не означає, що свобода є можливість здійснення будь-яких діянь.

Дійсна свобода тісно пов’язана з необхідністю - об’єктивними законами розвитку суспільства. Вона реалізується на основі їх пізнання і у відповідності з ними.

Свобода виявляє себе в нормах права, суб’єктивних правах і обов’язках, правовідносинах. Тому в суспільстві створюються різноманітні механізми, які властивими їм засобами сприяють реалізації свободи суб’єктів чи протидіють правам свавілля. Одним із найважливіших механізмів є юридичне право.

Юридичне право – це система правових норм, що формують права й обов’язки, які встановлюються (санкціонуються), гарантуються й охороняються державою.

Правові норми відображаються у статтях нормативних актів, тобто в письмових юридичних документах. Вони характеризуються визначеністю, оскільки в них точно і повно формулюються правила поведінки.

Право тісно пов’язане з волею держави, її функціонуванням. Держава, її посадові особи, її органи встановлюють нові правила поведінки, санкціонують вже існуючі норми, гарантують виконання норм права, створюють для цього всі необхідні умови, в тому числі забезпечують відновлення порушених прав, примусове виконання обов’язків, покарання правопорушників.

Держава виникла з виникненням права власності, тобто з часів рабовласницького суспільного устрою. Свобода суб’єкта в суспільстві обумовлена матеріальними обставинами його життя, його відносинами з іншими суб’єктами, що тісно пов’язано з правом власності.

Отже, виникнення юридичного права пов’язане з утворенням держави як форми організації суспільства, як механізму забезпечення сталого існування і розвитку права. А право, в свою чергу, сприяє цілісності суспільства і здійсненню державної влади, воно впливає на суспільні відносини [5].

Мета охорони прав

Охорона, надана інтелектуальній власності законами України, сприяє збільшенню кількості раціоналізаторських пропозицій і винаходів, росту інвестицій, розвитку науково-дослідної діяльності, що приводить до технічного прогресу, поліпшення якості промислової продукції, підвищенню культурного рівня громадян.

Автор, що одержав охоронний документ, наприклад патент, відчуває себе впевнено, оскільки його права охороняються законом.

Закріплене охоронним документом присвоєння особистих (немайнових), а також майнових прав сприяє використанню об’єкта інтелектуальної власності і це, мабуть, єдиний спосіб отримання вигоди автором у результаті використання об’єкта інтелектуальної власності самостійно з одержанням переваг над конкурентами чи шляхом дозволу третім особам використовувати об’єкт інтелектуальної власності за ліцензійні платежі.

Часто охорону інтелектуальної власності ототожнюють з її захистом і користуються терміном „захист прав інтелектуальної власності”. Поняття „охорона” і „захист” мають різне наповнення. Підставою для цього служить те, що ці дві дії повинні бути розділені, тому що, по-перше, вони мають різні цілі, а, по-друге, здійснюються різними організаційними структурами. Охороною (оформленням прав з видачею охоронного документа) займаються патентні відомства, а захистом (у випадку порушення цих прав) – адміністративні і судові органи [18].

Охорона прав на об’єкти промислової власності

В Україні встановлена єдина форма правової охорони винаходів, корисних моделей і промислових зразків – патент.

Патент – це юридичний документ, виданий заявнику на винахід, корисну модель чи промисловий зразок, що відповідає умовам патентоспроможності і підтверджує авторство, пріоритет і право власності на зазначені об’єкти.

Охорона прав на винаходи, корисні моделі і промислові зразки регламентуються законами України: „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, „Про охорону прав на промислові зразки”, а також низкою підзаконних актів: положень, правил, інструкцій, що розроблені Державним департаментом інтелектуальної власності [8].

Об’єкт винаходу (корисної моделі) та ознаки, що застосовуються для його характеристики

Винахід – це технологічне (технічне) вирішення, що відповідає умовам патентоздатності (новизні, винахідницькому рівню та промисловій придатності).

Паризька конвенція про охорону промислової власності в п. 2 ст. 1 серед об’єктів права інтелектуальної власності визначає корисні моделі.

Правова охорона корисних моделей передбачена в 64 країнах світу. Майже всі країни Європейського Союзу, крім Великобританії, Швеції і Люксембургу, надають правову охорону корисним моделям. Не визнають і не надають правову охорону корисним моделям на своїй території такі промислові гіганти як США й Канада.

Законодавство України визнає корисну модель об’єктом права інтелектуальної власності, але на відміну від винаходу корисна модель повинна бути тільки новою й придатною для промислового використання.

Об’єктом винаходу може бути:

- продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітини рослини і тварини);
- спосіб;
- застосування раніше відомого продукту чи способу за новим призначенням [8].

Об’єкт винаходу (корисної моделі) – пристрій

До пристроїв як об’єктів винаходів (корисних моделей) належать машини, механізми, прилади тощо.

Пристрій як матеріальний об’єкт характеризується:

- наявністю конструктивних елементів (деталей, вузлів тощо);
- зв’язками між конструктивними елементами;
- формою виконання зв’язків між конструктивними елементами;
- взаємним розташуванням конструктивних елементів;
- формою виконання елементів або пристрою в цілому;
- параметрами та іншими характеристиками елементів та їх зв’язком;
- матеріалом, з якого виготовлено елемент або пристрій в цілому; - середовищем, що виконує функцію елемента [8].

Об'єкт винаходу – речовина

До речовин як об'єктів винаходу належать:

- індивідуальні хімічні сполуки;
- композиції (сполуки, суміші, розчини, сплави тощо); - продукти ядерного перетворення.

Ознаками індивідуальних хімічних сполук є якісний та кількісний склад, зв'язок між атомами та їх взаємне розміщення в молекулі.

Для характеристики композицій використовують:

- якісний склад, тобто інгредієнти, що входять до композиції;
- кількісний (вміст інгредієнтів) склад;
- структуру композиції (порошок, гранули, кристали тощо); - структуру окремих інгредієнтів (волокно, порошок, гель тощо).

Для характеристики речовин, одержаних шляхом ядерного перетворення, використовують:

- якісний (ізотопний) склад елемента;
- кількісний склад (число протонів і нейтронів);
- основні ядерні характеристики (період напіврозпаду, тип і енергію випромінювання) [8].

Об'єкт винаходу – спосіб

До способів як об'єктів винаходів належать процеси виконання дій над матеріальним об'єктом за допомогою матеріальних об'єктів.

Спосіб як об'єкт винаходу характеризується лише діями над матеріальними об'єктами (сировиною, заготовкою тощо), які виконуються в певному часовому порядку.

Для характеристики способу використовуються такі ознаки:

- наявність дії або сукупності дій;
- порядок виконання таких дій у часі (послідовно, одночасно, в різних сполученнях тощо);
- умови виконання дій:
 - а) режим;
 - б) використання речовин (вихідної сировини, реагентів, каталізаторів тощо);
 - в) пристроїв (пристосувань, інструментів, обладнання тощо);
 - г) штамів мікроорганізмів;
 - д) культивованих клітин рослин чи тварин [8].

Згідно з п.2 ст. 6 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 1 червня 2000 року № 1771-III одним з об'єктів винаходу, на які поширюється правова охорона, є „застосування відомого раніше продукту (пристрою, речовини, штаму мікроорганізму, культур клітин рослин і тварин) або способу за новим призначенням”.

Для характеристики відомих раніше пристрою, способу, речовини, штаму за новим призначенням використовуються такі ознаки:

- короткий опис застосовуваного об'єкта, достатній для його ідентифікації;
- зазначення нового призначення [6].

Згідно з п. 3 ст. 6 Закону не можуть одержати правову охорону як винаходи:

- відкриття, наукові теорії та математичні методи;
- методи організації та управління господарством;
- плани, умовні позначення, розклади, правила;
- методи виконання розумових операцій;
- комп'ютерні програми;
- результати художнього конструювання; - топографії інтегральних мікросхем; - сорти рослин і породи тварин тощо.

Правова охорона не може бути надана винаходу (корисній моделі), який (яка) суперечить суспільним інтересам, принципам гуманності і моралі [8].

Вимоги до заявки на винахід (корисну модель)

Заявка – сукупність документів, необхідних для прийняття Укрпатентом, рішення про видачу патенту на винахід (корисну модель).

Юридичні вимоги до заявки на видачу патенту стосуються чотирьох аспектів. Це:

- вимоги до змісту документів заявки. Під змістом розуміється та інформація, яка повинна бути подана в цих документах;
- вимоги до „фізичного” боку заявки. Це стосується питання про те, як слід подати зміст заявки, наприклад, якими повинні бути формат і структура документа заявки і як повинні бути розміщені текст і креслення;
- вимоги для випадку, коли заявляється пріоритет більш ранньої заявки на той самий винахід. Наприклад, коли іноземний заявник просить взяти до уваги, що він уже подав заявку на видачу патенту на той самий винахід в іншій країні, тому дата подання більш ранньої заявки визначає дату пріоритету заявки в Україні;
- вимога згідно сплати збору до подання заявки. Документ про сплату збору повинен надійти до Укрпатенту разом із заявкою або протягом двох місяців після дати подання заявки. Зазначений строк може бути продовжений, але не більше ніж на шість місяців. За продовження строку сплачується збір. Без сплати заявочного збору заявка не розглядається.

Згідно з п. 4 ст. 12 Закону заявка на винахід повинна стосуватися одного або групи винаходів, пов'язаних єдиним винахідницьким задумом.

Вимога єдності винаходу визнається дотриманою, якщо:

- заявка стосується одного винаходу, тобто одного продукту чи способу;
- заявка стосується одного винаходу, який охарактеризований з розвитком або уточненням окремих конкретних варіантів його здійснення, що не супроводжується зміною чи вилученням окремих ознак, наведених у незалежному пункті формули;
- заявка стосується групи винаходів, які пов'язані єдиним винахідницьким задумом, а саме:
 - а) один із винаходів призначений для одержання (виготовлення) іншого, наприклад, пристрій, речовина або штам та спосіб його одержання, виготовлення;
 - б) один із винаходів призначений для здійснення іншого, наприклад, спосіб і пристрій для здійснення способу;
 - в) один із винаходів призначений для використання іншого (в іншому), наприклад, спосіб і речовина, яка призначена для використання в способі;
 - г) винаходів однакового призначення, які забезпечують одержання одного й того технічного результату принципово одним і тим шляхом (варіанти).

Заявка на корисну модель повинна стосуватися однієї корисної моделі.

Вимога єдності корисної моделі визнається дотриманою, якщо:

- заявка стосується однієї корисної моделі, тобто одного пристрою;
- заявка стосується однієї корисної моделі, яка охарактеризована з розвитком або уточненням окремих конкретних варіантів її здійснення, що не супроводжується зміною чи вилученням окремих ознак, наведених в незалежному пункті формули [7].

Склад та зміст документів заявки на видачу патенту на винахід (корисну модель)

Заявка повинна містити:

- заяву про видачу патенту України на винахід ;
- опис винаходу (корисної моделі);

- формулу винаходу (корисної моделі);
- креслення (якщо на них є посилання в описі);
- реферат;
- документ про сплату збору за подання заявки на винахід (корисну модель) [8].

5.7.1 Заява про видачу патенту (корисної моделі)

Заява про видачу патенту заповнюється згідно з п. 6.1 Правил складання та подання заявки на видачу патенту України на винахід (корисну модель) (далі – Правила).

5.7.2 Загальні вимоги до опису винаходу (корисної моделі)

Згідно з Правилами (п. 6.2), опис повинен підтверджувати обсяг правової охорони, визначений формулою винаходу (корисної моделі) і настільки ясно і повно розкривати суть винаходу (корисної моделі), щоб його міг здійснити фахівець у зазначеній галузі.

Опис починається із зазначення індексу рубрики діючої редакції Міжнародної патентної класифікації (МПК), до якої належить винахід (корисна модель) і містить такі розділи:

- назва винаходу (корисної моделі);
- галузь техніки, до якої належить винахід (корисна модель);
- рівень техніки;
- суть винаходу (корисної моделі);
- перелік фігур креслень (якщо на них є посилання в описі);
- відомості, які підтверджують можливість здійснення винаходу (корисної моделі).

Тема 10. Правове регулювання комерціалізації об'єктів авторського права.

Метою комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності є отримання прибутку за рахунок використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві або продажу чи передачі прав на їх використання іншим юридичним чи фізичним особам.

Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності – це взаємовигідні (комерційні) дії всіх учасників процесу перетворення результатів інтелектуальної праці в ринковий товар з метою отримання прибутку чи іншої ринкової вигоди.

Основними способами права інтелектуальної власності є:

- використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві;
- внесення прав на об'єкти права інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства;
- передача (продаж) прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Схематично способі комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності представлені на рис. 3.

Для практичного здійснення комерціалізації необхідно також знати як розраховувати вартість прав на об'єкти права інтелектуальної власності та як поставити ці об'єкти на бухгалтерський облік підприємства [10].

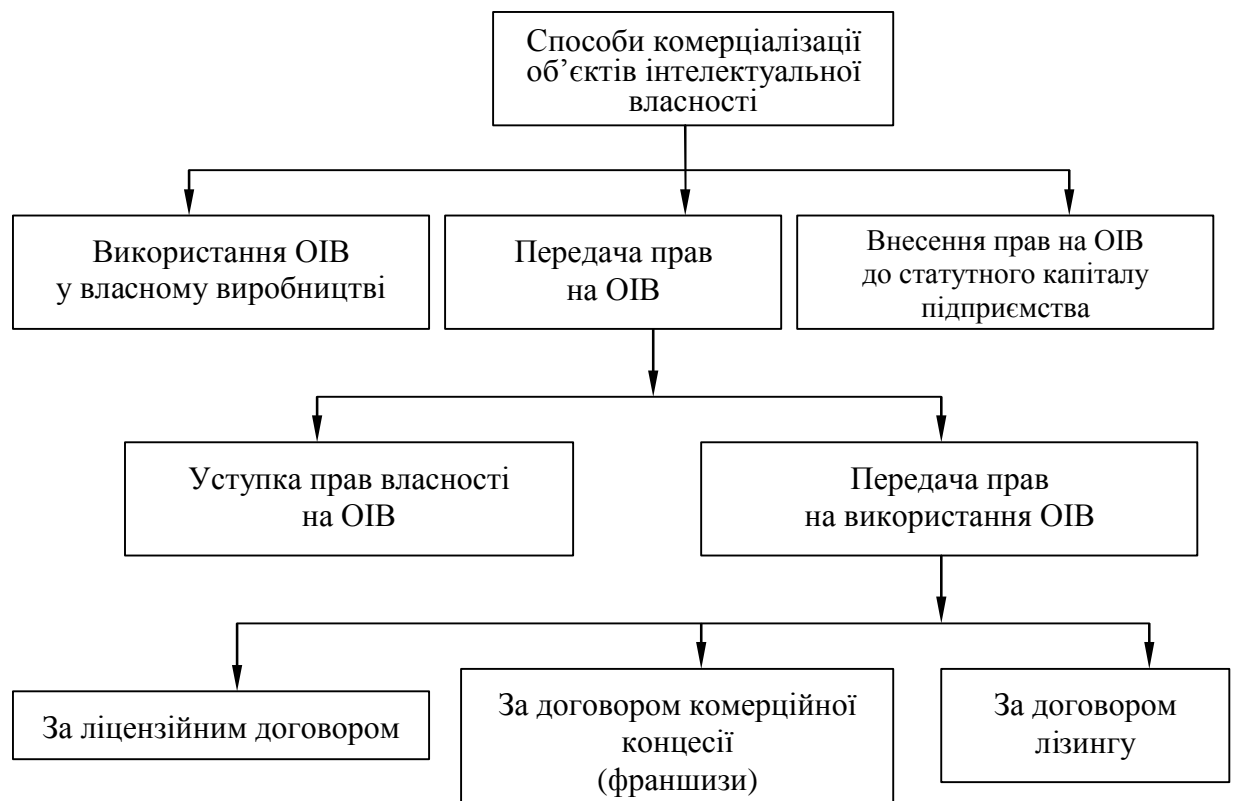

Рисунок 3 – Основні способи комерціалізації ОІВ

Використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві

Вважається, що комерціалізація через використання ОІВ у власному виробництві є найбільш вигідною з точки зору прибутку. Адже весь прибуток від продажу інноваційного продукту, що отримано за допомогою ОІВ, залишається у право власника ОІВ.

Оскільки обсяг виробленої продукції може бути великим, то й прибуток, що надходить від реалізації, може в багато разів перевищувати вартість прав на ОІВ у разі передачі прав на використання ОІВ або продажу прав власності на ОІВ.

Зрозуміло, що цей спосіб комерціалізації пов'язаний із значними стартовими витратами на доопрацювання ОІВ, розробленням технології виробництва тощо. Але в разі успіху продаж виробленої продукції компенсує ці витрати і, крім того, буде отриманий значний прибуток [10].

Внесення інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства

Статтею 13 Закону України „Про господарські товариства” (1991) передбачена можливість використання нематеріальних активів (у тому числі ОІВ), при формуванні статутних капіталів нових господарських товариств. Отже, інтелектуальну власність можна внести до статутного капіталу замість майна, грошей та інших матеріальних цінностей, для чого необхідна добра воля всіх засновників. Використання інтелектуальної власності в статутному фонді дозволяє:

- сформуванню значний за своїми розмірами статутний фонд без відволікання коштів і забезпечити доступ до банківських кредитів й інвестицій, використовуючи інтелектуальну власність як об’єкт застави нарівні з іншими видами майна;
- амортизувати інтелектуальну власність в статутному капіталі та замінити її реальними коштами, включаючи амортизаційні відрахування у собівартість продукції, тобто капіталізувати інтелектуальну власність;
- авторам і підприємствам – власникам інтелектуальної власності – стати засновниками (власниками) при організації дочірніх і самостійних підприємств без відгалуження коштів.

Внесення прав на ОІВ до статутного капіталу замість „живих грошей” надає також:

- право на отримання частки прибутку (дивідендів);
- право на участь в управлінні підприємством через загальні збори правління;
- право на отримання ліцензійної квоти в разі ліквідації підприємства тощо [10].

Послідовність оцінки

Визначення вартості (ціни) прав на ОІВ є одним із необхідних, відповідальних і складних етапів їх комерціалізації (рис. 4) [9].

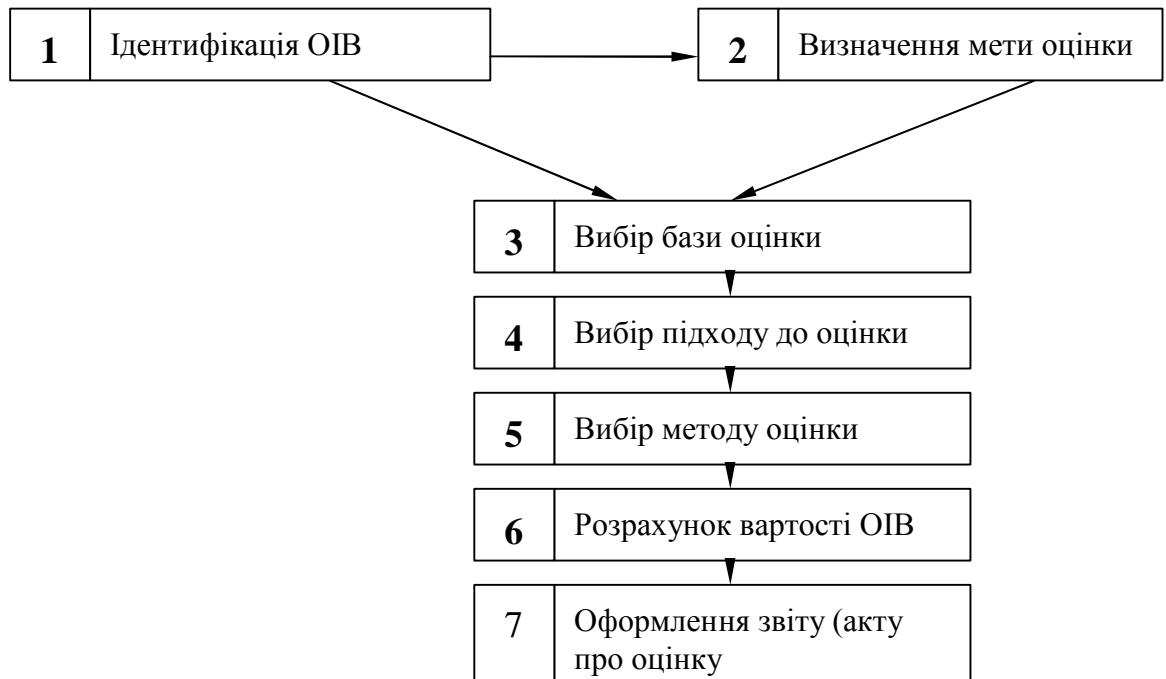

Рисунок 4 – Послідовність оцінки ОІВ

Експертиза об'єкта оцінки та визначення мети оцінки

Приступаючи до оцінки, необхідно визначитись, що саме є об'єктом оцінки:

- це права на винахід;
- технологія;
- торгівельна марка; - комерційна таємниця; - чи все разом.

Необхідно впевнитись у тому, що ОІВ існує у матеріальній формі, а також що є охоронний документ на певний об'єкт права інтелектуальної власності, який засвідчує правомірність володіння майновими правами стосовно цього об'єкта. Якщо майнові права на ОІВ вичерпані або перестали діяти достроково, наприклад, у разі несплати річних зборів за підтримку чинності патенту або свідоцтва, то право інтелектуальної власності, а разом й об'єкт оцінки, зникають.

Як видно з рисунка 5, наступним кроком є визначення мети оцінки. Оцінка вартості прав на об'єкт права інтелектуальної власності найчастіше здійснюється з метою визначення:

- оподаткованої бази майна фірми;
 - вартості інтелектуальної (промислової) власності, яка вноситься до статутного капіталу підприємства;
 - вартості виключних прав, що передаються на основі договору про передачу прав на об'єкти інтелектуальної власності або ліцензійного договору на право використання такого об'єкта;
 - розміру компенсації, яку необхідно виплатити згідно з чинним законодавством право власнику інтелектуальної власності за порушення його виключних (майнових) прав.
- Необхідність оцінки вартості інтелектуальної власності виникає також у разі:
- внесення її до інноваційних, інвестиційних проектів;
 - розширення ринків збуту;
 - страхування;
 - передачі інтелектуальної власності в заставу з метою отримання кредитів;
 - визначення збитку, завданого неправомірним використанням об'єкта права інтелектуальної власності;

- банкрутства підприємства в процесі його ліквідації з метою задоволення позовів кредиторів.

При цьому розрахунки вартості (ціни) об'єкта інтелектуальної власності, здійснені для одних цілей, не використовується для інших [9].

ЛІТЕРАТУРА

Каміл, Ідріс. Інтелектуальна власність – потужний інструмент економічного зростання / Каміл Ідріс // ВОІВ. – 2007. – 371 с.

1 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо охорони інтелектуальної власності» № 1407-IV від 3.02.2004 р.

2 **Морозов, О. Ф.** Ціна думки – інтелектуальний капітал : монографія / Морозов О. Ф. – Донецьк : Юго-Восток, ЛТД, 2005. – 352 с.

3 Интеллектуальная собственность. Использование. Внедрение. Передача. Информационно-методический сборник по внедрению промышленной собственности в малое предпринимательство (рус. и укр.) / составление, вступление, ред. Ю. Н. Киклевич, С. Н. Цесаренко; Донецкое региональное отделение Академии технологических наук Украины. – Донецк : ВИК. – 2006. – 292 с.

4 Право інтелектуальної власності : академ. курс : підручник для студентів вищих навч. закладів / О. А. Підпригора, О. Б. Бутнік Сіверський, В. С. Дроб'язко та ін. ; за ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. – 2-ге вид., переробл. та доп. – К. : Ін Юре, 2004. – 672 с.

5 Правила составления, подачи и рассмотрения заявки на выдачу патента на изобретение // Интеллектуальная собственность. – 2000. – № 2. – С. 54–109.

6 Правила складання та подання заявки на видачу патенту України на винахід (корисну модель) : зб. нормативних актів з питань промислової власності. – К. : Вища школа. 1998. – С. 134–169.

7 **Крайнєв, П. П.** Патентування винаходів в Україні : монографія / Крайнєв П. П., Работягова Л. І., Дятлик І. І. ; за ред. П. П. Крайнева. – К. : Ін Юре, 2000. – 340 с.

8 **Цибульов, П. М.** Популярно про інтелектуальну власність: абетка / Цибульов П. М., Чеботарьов В. П. ; за заг. ред. М. В. Паладія. – К. : Альфа-ПК, 2004. – 56 с.

9 **Цибульов, П. М.** Управління інтелектуальною власністю : монографія / Цибульов П. М., Чеботарьов В. П., Зінов В. Г., Суїні Ю. ; за ред. П. М. Цибульова. – К. : К.І.С., 2005. – 448 с.

10 Основы интеллектуальной собственности. – К. : Ін Юре, 1999. – 600 с.

11 Охорона інтелектуальної власності в Україні / С. О. Довгий, В. О. Жаров, В. О. Зайчук та ін. – К. : Форум, 2002. – 319 с.

12 **Самусєва, Л. О.** Авторське право і суміжні права. Конспект лекцій / Самусєва Л. О. – К. : Інститут інтелектуальної власності і права, 2002. – 56 с.

13 **Цибулев, П. М.** Оценка интеллектуальной собственности / Цибулев П. Н. – К. : Інститут інтелектуальної власності і права, 2003. – 216 с.

14 **Цибульов, П. М.** Основы інтелектуальної власності : навчальний посібник / Цибульов П. М. – К. : Інститут інтелектуальної власності і права, 2003. – 172 с.

15 Економіка інтелектуальної власності: використання і передача прав на об'єкти інтелектуальної власності / уклад. Меняйло Л. А. – К. : Інститут інтелектуальної власності і права, 2000. – 168 с.

16 **Жаров, В. О.** Інтелектуальна власність в Україні : правові аспекти набуття, здійснення та захисту прав / Жаров В. О. – К. : Ін Юре, 2000. – 187 с.

17 **Трибунская, Е. В.** Интеллектуальная собственность : конспект лекций / Трибунская Е. В. – Донецк : ДонГАУ, 2002. – 68 с.

18 Всесвітня організація інтелектуальної власності // <http://www.wipo.int>

Питання до заліку

1. Історія становлення та розвитку правової охорони результатів інтелектуальної власності в Україні та світі.
2. Загальна характеристика основних теорій у сфері права інтелектуальної власності.
3. Поняття та зміст права інтелектуальної власності.
4. Поняття та види прав інтелектуальної власності.
5. Право інтелектуальної власності в об'єктивному та суб'єктивному розумінні.
6. Результати творчої діяльності як об'єкти правовідносин у сфері інтелектуальної власності.
7. Джерела права інтелектуальної власності.
8. Нормативно-правові акти як джерела права інтелектуальної власності
9. Види джерел права інтелектуальної власності.
10. Обмеження права інтелектуальної власності.
11. Загальна характеристика міжнародно-правових актів про інтелектуальну власність.
12. Первинні та вторинні суб'єкти авторського права.
13. Поняття "співавторство" та його види.
14. Нероздільне співавторство.
15. Категорія "автор" (творець) у праві інтелектуальної власності.
16. Особисті немайнові та майнові права автора: поняття, ознаки та види.
17. Набуття авторського права на твір.
18. Охорона прав автора.
19. Винахід і права на нього.
20. Відповідальність за порушення авторських прав.
21. Правове становище роботодавців як суб'єктів права інтелектуальної власності.
- Держава як володілець прав інтелектуальної власності.
22. Взаємовідносини автора і користувача, автора і суспільства.
23. Майнові права автора твору. 24. Організації колективного управління майновими правами авторів.
25. Передача майнових авторських прав іншій фізичній чи юридичній особі. 26. Особисті немайнові права автора.
27. Поняття, ознаки та сутність об'єктів права інтелектуальної власності.
28. Ознаки охороноспроможності об'єктів права інтелектуальної власності.
29. Літературні та художні твори як об'єкти права інтелектуальної власності: загальна характеристика.
30. Комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), компонування (топографії) інтегральних мікросхем як об'єкти права інтелектуальної власності.
31. Загальна характеристика виконання як об'єкта права інтелектуальної власності.
32. Фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення як об'єкти права інтелектуальної власності.
33. Характеристика наукових відкриттів.
34. Правове регулювання винаходів, корисних моделей, промислових зразків та раціоналізаторських пропозицій.
35. Науково-технічний прогрес як основа інтелектуальної власності. 36. Комерційна таємниця і права на неї.